

Autoportret u dječjem likovnom stvaralaštvu

Pohajda, Debora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:726537>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Debora Pohajda

**AUTOPORTRET U DJEČJEM LIKOVNOM
STVARALAŠTVU**

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2021.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

Debora Pohajda

**AUTOPORTRET U DJEČJEM LIKOVNOM
STVARALAŠTVU**

Diplomski rad

**Mentor rada:
doc. dr. sc. Marijana Županić Benić**

Zagreb, rujan 2021.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. LIKOVNI JEZIK.....	2
2.1. Likovni elementi.....	3
2.2. Kompozicijska načela.....	6
3. KREATIVNOST I DIJETE	8
3.1. Razvoj likovne kreativnosti	11
4. LIKOVNI IZRAZ DJETETA	12
4.1. Faze razvoja likovnog izražavanja djece	13
5. DJEČJI CRTEŽ.....	17
5.1. Boja.....	18
5.1.1. Boja u dječjem likovnom izražaju	19
5.2. Izražavanje linijama.....	21
5.3. Izražavanje krugom	21
5.4. Izražavanje kvadratom.....	22
5.5. Prikaz čovjeka.....	22
6. AUTOPORTRET	24
7. ISTRAŽIVAČKI RAD	28
7.1. Cilj istraživanja i problemi istraživanja.....	28
7.2. Hipoteze istraživanja	28
7.3. Opis uzoraka i instrumenata	28
7.4. Postupak istraživanja	29
7.5. Obrada rezultata.....	29
8. REZULTATI I RASPRAVA	32
9. ZAKLJUČAK	47
10. LITERATURA.....	48

Sažetak

Od najranije dobi, dječji je likovni izraz motiviran unutarnjom potrebom koja djetetov način likovnog izražavanja čini posebnom odgojnom vrijednošću koju treba njegovati, poticati i razvijati. Razvojem djeteta, razvija se i njihov likovni jezik, a daljnjim promatranjem likovnih radova, razumijevanje likovnog jezika i njegova značenja postaje sve potpunije. Kroz razvojne faze dječjeg izraza, dijete istražuje svijet oko sebe, postupno se upoznaje sa likovnom umjetnošću, a početak apstraktnog mišljenja i bogatiji verbalni izraz omogućuju i veće likovne sposobnosti izražavanja. Jedan od najčešćih motiva dječjeg crteža jest čovjek. Razvoj prikaza čovjeka može se pratiti kroz razvojne faze djeteta. Od jednostavnog prikaza čovjeka s nekoliko likovnih elemenata u prvoj fazi dječjeg razvoja, do faze u kojoj ljudski lik počinje sve više odgovarati realnosti sa sve više detalja otkrivajući djetetova nova znanja i vještine. S obzirom na to da se likovne sposobnosti djeteta neprestano razvijaju, cilj ovog istraživanja bio je utvrditi razinu uspješnosti prikaza autoportreta učenika 1. i 4. razreda osnovne škole te provjeriti na koji način dob i spol učenika utječu na samu izvedbu autoportreta. U tu svrhu, provedeno je istraživanje u jednoj osnovnoj školi koje je uključivalo dva razreda. U istraživanju je sudjelovalo 19 učenika prvog razreda i 24 učenika četvrtog razreda koji su na satu Likovne kulture pastelom trebali prikazati vizualni motiv, autoportret. Vrsta istraživanja bila je kvantitativna. Metoda kojom je provedeno istraživanje je deskriptiva. Tehnika istraživanja je bila ocjenjivanje, a instrument za prikupljanje podataka 3 – stupanjska ljestvica s kategorijama *uspješan rad*, *prosječan rad* te *neuspješan rad*. Svaka kategorija sadrži tri kriterija uspješnosti prema kojima su radovi bodovani: likovni jezik, izvedba motiva te upotreba likovne tehnike. Rezultati istraživanja pokazuju kako je 4. razred uspješniji u izvedbi autoportreta od 1. razreda te kako su u prikazu istog motiva djevojčice bile uspješnije od dječaka.

Ključne riječi: likovni jezik, dječji crtež, autoportret, prikaz čovjeka, faze dječjeg likovnog razvoja

Summary

From an early age, children's artistic expression is motivated by an inner need that makes the child's way of artistic expression a special educational value that should be nurtured, encouraged and developed. Visual language develops with the development of the child. With further observation of art works, the understanding of visual language and its meaning becomes more complete. Through the developmental stages of children's expression, the child explores the world around him and gradually becomes acquainted with fine arts. The beginning of abstract thinking and richer verbal expression enable greater artistic abilities of expression. One of the most common motifs of children's drawing is man. The development of human representation can be monitored through the developmental stages of the child. From a simple depiction of a man with several artistic elements in the first phase of a child's development, to a stage in which the human character begins to correspond more and more to reality with more and more details revealing the child's new knowledge and skills. Given that the child's artistic abilities are constantly evolving, the aim of this study was to determine the level of success of self-portraits of 1st and 4th grade elementary school students and to check how age and gender of students affect the performance of self-portraits. A survey was conducted in one elementary school that included two grades. The research included 19 first grade students and 24 fourth grade students who were supposed to display a self-portrait in pastel during an Art class. The type of research was quantitative. The method by which the research was conducted is descriptive. The research technique was grading, and the instrument for collecting data was a 3 - level scale with the categories of *successful work*, *average work* and *unsuccessful work*. Each category contains three performance criteria of success: visual language, motif performance and the use of art technique. The results of the research show that the 4th grade is more successful in performing self-portraits than the 1st grade, and that girls were more successful than boys in showing the same motif.

Key words: visual language, children's drawing, human figure, self – portrait, developmental stages

1. UVOD

Likovna umjetnost postoji u svim društvima, a likovni jezik univerzalni je jezik komunikacije. S obzirom na to da je likovni jezik urođena sposobnost izražavanja, djeca svoje likovno stvaralaštvo započinju sasvim spontano. Od najranije dobi, i prije no što dijete progovori, ono počinje povlačiti crte po papiru. S obzirom na motoričke sposobnosti i razvojnu fazu djeteta te crte postaju smislenije pa s vremenom dobivaju značenje. Likovnim jezikom dijete nam prenosi svoje doživljaje okoline, svoja iskustva i svoje osjećaje, a stvarati likovno djelo znači nositi u sebi i određenu dozu kreativnosti.

Općenito govoreći, likovna umjetnost puno je više od samo naslikane slike obješene na zidu. Upravo iz te slike mogu se iščitati emocije, ideje, snovi, želje pa čak i nade, ali i strahovi. Umjetnik nam kistom, umjesto riječima ponekad želi reći ono najintimnije o sebi, ono što ne želi izgovoriti, već prikazati. Jedan od najintimnijih, a ujedno i najintragantnijih motiva u likovnoj umjetnosti jest autoportret – umjetnikov prikaz samoga sebe. Autoportret ne prikazuje autora samo kao fizičkog lika, već i razotkriva njegovu osobnost. Način na koji je autoportret naslikan, boje koje je umjetnik upotrijebio, osjećaje i ideje koje je prenio dio su cjeline kojom slikar izlaže sam sebe oku promatrača i njegovoj prosudbi.

U nastavku rada pobliže je objašnjen likovni jezik djece, opisana je kreativnost kao ključan dio stvaralačkog procesa, a pojašnjeno je i likovno izražavanje djeteta. Nadalje, bit će objašnjena važnost boja, njihov utjecaj na okolinu, ali i kakvu ulogu boje imaju kod izražavanja djece. Autoportret, kao glavna tema rada, detaljno je opisan u posljednjem ulomku teorijskog dijela u kojem je fokus na njegovu kako vizualnom tako i psihološkom shvaćanju. U nastavku rada opisano je provedeno istraživanje s ciljem utvrđivanja razine uspješnosti prikaza autoportreta učenika 1. i 4. razreda osnovne škole te utjecaj dobi i spola učenika na izvedbu autoportreta. U istraživanju je sudjelovalo 19 učenika prvog razreda i 24 učenika četvrtog razreda koji su na satu Likovne kulture pastelom trebali prikazati autoportret. U nastavku rada opisuju se cilj, problemi istraživanja i metode korištene prilikom provedbe istraživanja, način prikupljanja i obrađivanja podataka te rezultati.

2. LIKOVNI JEZIK

Općenito govoreći, svaka umjetnost ima svoj jezik. Kako verbalni jezik povezujemo s književnošću, a glazbeni jezik s glazbenom umjetnošću, tako i likovni jezik povezujemo s likovnom umjetnošću (Jakubin, 1999). Djeca svoje likovno stvaralaštvo započinju sasvim spontano. Od najranije dobi, dječji likovni izraz motiviran je unutarnjom potrebom te vođen vlastitom mišlju i smislom kojeg razumije jedino dijete. Upravo ta spontana interakcija djeteta i vanjskog svijeta čini djetetov način likovnog izražavanja posebnom odgojnom vrijednošću koju treba njegovati, razvijati i poticati u različitim oblicima izražavanja i stvaranja. Likovni jezik urođena je sposobnost izražavanja i komuniciranja djeteta. Ta se sposobnost ne uči i ne preuzima iz okoline, već se razvija iz prirodnog potencijala dječjeg bića, u vidu spontane interakcije unutrašnjeg svijeta djeteta i njegove vanjske okoline (Belamarić, 1986). Likovnim jezikom dijete iskazuje stvarnost, izražava svoj doživljaj okoline te prenosi svoje unutrašnje osjećaje. Koristeći se likovnim jezikom, dijete na svoj individualni, primarni uvid o svijetu i životu izražava svoja iskustva, znanja i ideje. Kako je u prirodi djeteta fantazirati, eksperimentirati i istraživati svoju okolinu, ono svoje doživljaje na neki, svoj osobni način, treba i izraziti. Imajući u vidu djetetovu individualnost i spontanost važno je poticati dijete kako bi se njegove stvaralačke sposobnosti nastavile razvijati (Belamarić, 1986). U protivnom, djetetove bi stvaralačke sposobnosti oslabile jer bi njegovo pravo na individualnost bilo uskraćeno.

S obzirom na to da svako područje sadrži strukturne elemente kojima se oblikuje pojedino djelo unutar općeg ljudskog duhovnog i materijalnog stvaralaštva, Jakubin (1999) navodi kako osnovnu strukturu likovnog jezika čine likovni elementi i kompozicijska načela. Kao temelj likovne umjetnosti, likovne elemente čine: točka, crta, boja, ploha, površina, volumen i prostor, a kompozicijska načela po kojima se likovni elementi međusobno drže, sastavljaju i sređuju su: kontrast, harmonija, ritam, ravnoteža, simetrija, asimetrija, proporcija, dominacija i jedinstvo.

Jednako kao i u književnosti, u kojoj je osnovni element za tvorbu riječi glas, odnosno slovo, tako su, recimo, crte i plohe elementi za gradnju slike. Kao što riječ kasnije postaje građa za rečenicu koja se zasniva na gramatičkim pravilima, sintaksi i estetskim kriterijima, tako i likovne elemente kada međusobno povežemo, dobivamo složenije likovno značenje, oživotvorenu likovnu ideju građenu po likovnim pravilima i likovnoj sintaksi, odnosno kompozicijskim načelima (Jakubin, 1999).

„Znati se likovno izražavati znači znati primjenjivati u svom izrazu likovne elemente i međusobno ih povezivati određenim likovnoestetskim redom“ (Jakubin, 1999, str. 10).

Promatranjem likovnih radova, djeca će postupno razumijevati likovni jezik i njegovo značenje. Razumijevanje likovnog djela tada postaje sve potpunije i dublje s obzirom na to da dijete traži i uviđa poznate oblike te informacije na likovnom djelu. Kada dijete postane svjesno da je slika ponajprije ravna ploha prikriivena bojama, tek tada umjesto predmeta, živih bića ili događaja, na slici može vidjeti likovnu kompoziciju, odnosno osmišljeni odnos likovnih elemenata. Dijete će tek tada vidjeti sliku, a cilj nastave likovne kulture nije samo naučiti učenike gledati umjetnička djela kako je i opisano, već na jednak način i promatrati svijet u cjelini (Huzjak, 2008).

2.1. Likovni elementi

Likovni elementi kao temelj likovne umjetnosti dio su likovnog jezika, a obuhvaćaju *točku, crtu, boju, plohu, površinu, volumen i prostor*. Upotrebom likovnih elemenata oblikuju se umjetnička djela. Svi su likovni elementi prisutni u svakom likovnom području i svi sudjeluju u gradnji likovnog djela, no neki od njih su temeljni strukturni elementi pojedinog područja. Recimo, za područje slikarstva, linija i boja temeljni su elementi slikarske forme, dok su prostor i volumen temeljni elementi prostorno – plastičke forme (Jakubin, 1999).

Točka – predstavlja temeljnu likovnu i optičku vrijednost. Točkom možemo graditi, možemo je varirati i međusobno kombinirati, a nizati ih možemo vodoravno, okomito, dijagonalno, kružno ili slobodno.

Točke možemo pravilno i nepravilno raspoređivati po plohi (Jakubin, 1999). Tamnije se tonske vrijednosti dobivaju skupljanjem točaka na plohi, a svjetlije raspršenim rasporedom točaka na plohi.

Crta – osnovni likovni element crteža. Crtu, odnosno liniju, ne određuje bitno ni širina, ni dužina prema drugim linijama, nego njezin tok, karakter njezine putanje (Damjanov, 1991).

Crta nastaje gibanjem točke ili suženjem polja, a označava putanju kretanja točaka na plohi ili u prostoru (Jakubin, 1999). Iz tog razloga postoji plošni i prostorni crtež. Prostornu crtu može predstavljati žica. Ona se nalazi u prostoru, a osim svoje dužine ima i određenu debljinu. Za razliku od prostorne crte, plošna crta se ne nalazi u prostoru, već predstavlja samo nacrtanu stvarnost na plohi. Crte se dijele po *toku, karakteru i značenju*.

Crte po toku uključuju ravne crte i krivulje svih vrsta i smjerova. Kretanja crta mogu biti vodoravna, uspravna i kosa različitih usmjerenja. Također, crte u svom kretanju mogu biti otvorene i zatvorene. Zatvorene crte stvaraju određene pravilne i nepravilne likove.

- *ravne crte* – označavaju točnost i preciznost. Ravne crte povećavaju preglednost i smiruju kompoziciju.
- *krivulje* – dijele se na pravilne i slobodne. Pravilne krivulje u svom kretanju ne mijenjaju smjer kretanja te se šire i razvijaju pravilno. U pravilne krivulje ubrajaju se: kružnica, elipsa, spiralna crta te dijelovi parabole i hiperbole. Slobodne krivulje slobodno mijenjaju pravac kretanja, stvaraju čvorišta te se izvijaju stvarajući određeni oblik (Jakubin, 1999).

Crte po karakteru mogu biti tanke, debele, dugačke, kratke, oštre, neoštre, izlomljene, guste, jednolične, nejednolične, prozirne, isprekidane, itd.

Crte po značenju mogu biti konturne ili obrisne, strukturne i teksturne.

- *konturne ili obrisne crte* – opisuju i odvajaju pojedine oblike na crtežu ili slici. One opisuju ili ocrtavaju vanjski rub oblika ili likova.
- *strukturne crte* – grade crtež. Kada neki prirodni ili stvoreni oblik gradi crta, tada se ta crta naziva strukturna ili graditeljska crta.
- *teksturne crte* – izražavaju karakter površine lika ili oblika. Teksturne crte ispunjavaju neki lik ili oblik nacrtan obrisnom linijom.

Boja – riječ koja označava dva pojma. Prvi pojam označava fizikalnu osobinu svjetlosti, odnosno osjećaj koji u oku stvara svjetlost emitirana iz nekog izvora. Drugi pojam označava tvar za bojenje koja ima svojstvo obojiti bezbojnu materiju (Jakubin, 1999).

Prema Jakubin (1999), problematikom boja, njihovim svojstvima i podjelom bavili su se brojni znanstvenici od kojih se naročito ističe njemački fizičar Wilhelm Ostwald čija je podjela boja i danas općenito prihvaćena. Ostwald prema kromatskim svojstvima boje dijeli na *šarene* ili *kromatske* – sve boje unutar sunčevog spektra, te *nešarene* ili *akromatske* – crna, bijela i siva.

Ostwald je poredao u krug sto čistih boja u svim nijansama. Postavio ih je tako da je pomiješao dvije susjedne boje čime je dobio nijansu boje nastale međusobnim miješanjem. Boje unutar kruga dijele se na tri grupe: *osnovne boje*, *sekundarne boje* i *tercijarne boje*.

Osnovne boje – međusobnim miješanjem daju sve ostale boje. To su *crvena, plava i žuta*.

Sekundarne boje – nastaju miješanjem dviju osnovnih boja. Sekundarne boje su narančasta (crvena + žuta), zelena (plava + žuta) i ljubičasta (plava + crvena).

Tercijarne boje – uključuje sve ostale nijanse boja koje nastaju miješanjem jedne osnovne i jedne sekundarne boje u različitim omjerima, npr. 1:3. Tercijarne boje su žutonarančasta, narančastožuta, crvenonarančasta, ljubičastoplava, plavozelena, zelenožuta, itd.

Ploha – dvodimenzionalna stvarnost, element koji ima dužinu i širinu. Ploha je, kao likovni element, prisutna u plošnom i prostorno – plastičkom oblikovanju, odnosno u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi (Jakubin, 1999).

U slikarstvu ploha je ravnina na kojoj se slika ili crta, a prilikom likovnog izražavanja na plohi može se oblikovati poštujući dvodimenzionalni karakter plohe, odnosno da se oblikuje plošnim oblicima koji se nazivaju likovi. Također, na plohi se može i oblikovanjem dobiti privid prostora i volumena (Jakubin, 1999).

„Kada se snop svjetlosti zaustavi nekom neprozirnom preprekom, nastaje svjetlosna mrlja – apsolutna ploha“ (Damjanov, 1991, str. 17). S obzirom na to da je ploha oblik koji ima samo širinu i dužinu osim svjetlosne mrlje, ploha se može vidjeti i kao sjena. Takvu plohu, kao što je svjetlosna mrlja ili sjena, nazivamo *apsolutna ploha*.

Površina – vanjski izgled plohe. Prema Jakubinu (1999), površina plohe može biti različito obrađena čime poprima određena svojstva, a osnovna svojstva površina su: teksturalna svojstva (faktura) i fakturalna svojstva (faktura).

Tekstura – karakter površine. Osnovne teksturalne vrijednosti su: glatka – sjajna tekstura, glatka – nesjajna tekstura, hrapava – sjajna i hrapava – nesjajna tekstura.

Faktura – različiti likovno – tehnički postupci obrade površine likovnih djela. Faktura se može shvatiti i kao slikarski rukopis, vidljiv znak tehnike rada pri izvedbi umjetničkog djela, npr. potez kista, odnosno način vođenja kista i slojevito nanošenje boje na podlogu (Jakubin, 1999).

Volumen – obujam nekog tijela u prostoru. Volumen može posjedovati unutarnji prostor (npr. kuća i lopta) ili može biti zbijen i ispunjen nekom tvari kojeg tada zovemo *masa*. To može biti:

kamen, cigla, kruška, jabuka itd. Prostorne oblike stvara priroda i čovjek, a čovjekovo stvaralaštvo vezano uz oblikovanje volumena zove se kiparstvo.

Po svojim ostalim svojstvima, volumen može biti: puni, prošupljen, uglati, mali, veliki, statičan, dinamičan itd (Jakubin, 1999).

Prostor – stvarnost u kojoj se krećemo i u kojoj živimo. Iako prostor ima tri dimenzije: širinu, dužinu i visinu, za kretanje kroz prostor potrebno je i vrijeme. Stoga je vrijeme njegova četvrta dimenzija (Jakubin, 1999). Prostor dijelimo na unutarnji prostor ili interijer i vanjski prostor, odnosno eksterijer.

Također, prostor može biti i dvodimenzionalan. Takav prostor na plohi određen je svojom dužinom i širinom, no plohu možemo oblikovati tako da pomoću raznih perspektiva stvorimo privid trodimenzionalnosti, tj. privid prostora. Prema Jakubinu (1999), postoji nekoliko vrsta perspektiva: vertikalna perspektiva, ikonološka perspektiva, obrnuta perspektiva, geometrijska perspektiva, „ptičja“ i „žablja“ perspektiva, atmosferska perspektiva, koloristička perspektiva te poliperspektiva.

2.2. Kompozicijska načela

Osim likovnih elemenata, važnu ulogu u stvaranju likovnog djela imaju i kompozicijska načela. Općenito govoreći, kompozicija je raspoređivanje likovnih elemenata, odnosno uravnoteživanje različitih odnosa likovnih elemenata (Peić, 1979). Kompozicijska načela po kojima se likovni elementi međusobno sastavljaju i sređuju jesu: *kontrast, harmonija, ritam, ravnoteža, simetrija, asimetrija, proporcija, dominacija i jedinstvo* (Jakubin, 1999).

Kontrast – međusobno suprotstavljanje kvalitete i količine istovrsnih ili raznovrsnih likovnih elemenata. Prema Jakubinu (1999), kontrast nastaje kombiniranjem suprotnog, odnosno maksimalne razlike veličina (veliko – malo, visoko – nisko...), boja (toplo – hladno, svijetlo – tamno), crta (tanke – debele, ravne zakrivljene...), položaja (vodoravno – uspravno, uspravno – koso) itd.

Harmonija – međusobna usklađenost dijelova u kompoziciji. Za razliku od kontrasta, harmonija nastaje međusobnim kombiniranjem elemenata koji su slični. Harmonija ublažuje, tj. razbija kontrast, ali ga potpuno ne ukida (Jakubin, 1999).

Potpuna odsutnost kontrasta jest monotonija. Kako je monotonija jednolična, dosadna, a u suprotnosti s time kontrast preoštar, upravo je harmonija ono što ih međusobno umiruje (Jakubin, 1999).

Ritam – ravnomjerno i pravilno izmjenjivanje likovnih elemenata. Ritmičko ponavljanje može biti egzaktno, odnosno pravilno, ili u obliku alternacije. „Ritam je najdirektnija projekcija umjetnikove ličnosti“ (Peić, 1979, str. 145). U likovnom izražavanju, ritam se javlja kao određeni red i sklad - u izmjeni linijskih poteza kistom, u izmjeni svjetla i tame, u izmjeni stupova ili prozora u arhitekturi (Jakubin, 1999).

Ravnoteža – uravnotežen odnos lijeve i desne strane. U likovnoj umjetnosti postoje tri vrste ravnoteže: *simetrična*, *asimetrična* i *optička ravnoteža*.

Simetrična ravnoteža – nastaje rasporedom oblika istih veličina i težina u istom razmaku u odnosu na središnju os.

Asimetrična ravnoteža – nastaje rasporedom oblika različitih ili kontrastnih veličina i težina u različitom razmaku u odnosu na središnju os.

Optička ravnoteža – nastaje vizualnim djelovanjem pojedinih elemenata na plohi.

Proporcija – međusoban odnos veličina dijelova neke cjeline. Postoje dvije vrste proporcionalnosti: *izravna* i *neizravna proporcionalnost*.

Izravna proporcionalnost – rast jedne strane proporcionalan je rastu druge strane.

Obrnuta proporcionalnost – rast jedne strane obrnuto je proporcionalan rastu druge strane.

U djetetovu likovnu izrazu često se spontano javlja disproporcionalnost uvećavanjem glave u odnosu na tijelo, naglašavanjem važnosti osoba njihovom veličinom ili izduživanjem ili skraćivanjem ruku ili nogu (Jakubin, 1999).

Dominacija – isticanje, naglašavanje, centar pozornosti, ishodište, glavni sadržaj, glavni lik, osnovna ideja. Prema Jakubinu (1999), glavni sadržaj kompozicije ističe se oblikom, veličinom, tonskom razlikom, specifičnošću boje, karakterom i drugim elementima od ostalih dijelova kompozicije.

Jedinstvo – ujedinjenje svih likovnih elemenata u jedinstvenu cjelinu. Ono se ostvaruje uspostavljanjem jedinstva likovnih elemenata međusobno, likovnih elemenata s

kompozicijskim načelima te objedinjavanju dviju ili više likovnih tehnika (Jakubin, 1999). Upravo takvo jedinstvo dovodi do uspješnog likovnog produkta.

3. KREATIVNOST I DIJETE

„Za kreativnost djece možemo, posluživši se metaforom, reći da je ptica u letu koju je teško uhvatiti, a kad je uhvatiš, i nije više ptica, jer je zaustavljen njezin let“ (Supek, 1987, str. 9).

Stvarati likovno djelo iziskuje i određenu dozu kreativnosti. Kako bi se željeno postignuće u vidu likovnog izražavanja, odnosno gotovog produkta – likovnog djela ostvarilo, potrebno je aktivirati kreativnost. Odgoj kreativnosti ne proizlazi iz programa ili nekog likovnog sadržaja, već proizlazi iz pristupa problemu, želje i motivacije da se postigne otvorenost svijesti za nove mogućnosti, drugačija rješenja te spremnost za otkrivanje novog i drugačijeg, a napuštanje starog i poznatog (Supek, 1987). Kreativnost, u bilo kojem vidu ljudskog življenja, nosi u sebi nešto nepoznato, nešto što se tek mora otkriti i realizirati, a što do tada nije postojalo.

Iako postoji više definicija kreativnosti, mnoge od njih se slažu u nekoliko značajki. Jedna od takvih značajki je stvaranje nečega novog i originalnog. Huzjak i Županić Benić (2017) navode kako originalnost može imati značaj za društvo kao cjelinu, ali i za svakog pojedinca koji pronalazi rješenje za određeni problem. Također, noviteti mogu biti u umjetničkom, mehaničkom i teorijskom obliku, a mora imati i kvalitetu. Još jedna značajka koja je zajednička mnogim definicijama kreativnosti je ta da je kreativnost suprotna konformizmu. Konformizam predstavlja uobičajenost. S druge strane, kreativnost uključuje izvorne ideje i nove načine sagledavanja problema. Čudina – Obradović (1990; prema Huzjak, Županić Benić, 2017) navodi kako postoje još dvije značajke kreativnosti koje su zajedničke različitim definicijama. Te značajke predstavljaju kreativnog pojedinca koji opaža, vidi i doživljava stvari na nov i neobičan način te kreativnog pojedinca koji proizvodi nove i neobične ideje i djela.

Dijete je kreativno biće – ono pronalazi različita likovna rješenja za razne likovne probleme. Sasvim osoban prikaz stvarnosti jest također kreativno postignuće – dijete je hiperaktivno biće koje sebe doživljava kao sastavni dio okoline, a u skladu s tim tako i likovno interpretira (Vidović, 2015). Djeca bez previše razmišljanja slijede postavke kreativnosti: razmišljati jednostavno, izaći iz okvira, ne postoji nemoguće te ono najvažnije – ne odustajati (Vidović, 2015).

Stvaralaštvo je, općenito govoreći, opća ljudska kvaliteta koju svaki pojedinac posjeduje. Ono postoji u različitom rasponu, intenzitetu, a važno je i napomenuti kako stvaralaštvo, odnosno kreativnost, postoji u svakom polju ljudskog života te igra značajnu ulogu za razvoj života i njegov progres u cjelini (Supek, 1987).

„Kreativnost je pristup problemu, način rada, stvaralački proces“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 97). Kreativnost nije znanje, ono nije nešto što se može naučiti ili djetetu prenijeti obrazovanjem. Kreativnost je sposobnost povezivanja dosad nepovezanih informacija te pronalaženje novog rješenja, odnosno to je proces koji se odlikuje željom za promjenom, maštom, invencijom, originalnošću, kritičnošću itd. Prema tome, likovna kreativnost je rezultat operacija koje nazivamo divergentnim mišljenjem (Guilford, 1967; prema Grgurić, Jakubin, 1996). Kako bi pojedinac bio kreativan, najprije mora posjedovati bogat fond znanja odakle će pronalaziti hipoteze za rješenje likovnih problema i povezati ih u sasvim novu kompoziciju. Što je fond znanja i iskustva bogatiji, likovni, odnosno kreativni produkt će biti raznovrsniji i originalniji. No, unatoč znanju i iskustvu, umjetnik mora imati neopterećen, spontani pogled na svijet oko sebe (Grgurić, Jakubin, 1996).

S druge strane, u dječjem likovnom izražavanju i stvaranju važniji je kreativni proces kojim dijete dolazi do rješenja nego sam kreativno realiziran likovni produkt. Pri tome je važno napomenuti da će prilikom kreativno vođenog procesa i sam likovni projekt biti kreativan (Grgurić, Jakubin, 1996).

Svaki pojedinac koji se služi likovnim jezikom i koji prenosi likovnu poruku mora posjedovati likovne sposobnosti i procese uz pomoću kojih će na adekvatan način tu poruku i prenijeti. Uz navedene sposobnosti i procese, umjetnik mora posjedovati i faktore likovne kreativnosti kako bi ostvario posebnu likovnu kvalitetu. Iako postoje razne teorije kreativnosti, a uz to i razne definicije faktora koji značenje kreativnosti čine potpunim, američki psiholog J. P. Guilford (1947) uočio je ključne faktore čiju je teoriju kreativnosti izložio R. Kvaščev (1976), jedan od prvih istraživača kreativnosti i stvaratelj testa za mjerenje opće kreativnosti (Herceg, Rončević i Karlavaris, 2010). Od ukupno 120 faktora likovne kreativnosti koje je R. Kvaščev (1976) izložio, Herceg, Rončević i Karlavaris (2010) izdvojili su šest faktora likovne, ali i opće kreativnosti koje je moguće podijeliti u dvije skupine: kvantitativnu i kvalitativnu.

Kvantitativni faktori kreativnosti:

- fluentnost

- redefinicija
- elaboracija

Kvalitativni faktori kreativnosti:

- originalnost
- fleksibilnost
- osjetljivost za probleme

Kvantitativne komponente kreativnosti omogućuju stvaralaštvo. Prema Grgurić i Jakubin (1996), fluentnost predstavlja brz i lak tijek misli, odnosno sposobnost otkrivanja likovnih problema. Redefinicija predstavlja sposobnost uporabe poznatog na nov način (npr. promijeni boju, promijeni veličinu, dodaj ili oduzmi, promijeni strukturu, dodaj materijal, dodaj ritam itd.), a elaboracija označava originalne ideje u detalje. Govoreći o kvalitativnim faktorima kreativnosti, uzimaju se u obzir komponente koje potiču stvaralaštvo. Kod likovnog se stvaralaštva originalnost izražava u neočekivanim likovnim rješenjima, u povezivanju neobičnih i maštovitih ideja (Vrlič, 2001; prema Duh, Herzog i Lazar, 2016). Tako nastali likovni radovi individualni su te odstupaju od već poznatih rješenja. Likovna fleksibilnost predstavlja elastično mišljenje, odnosno sposobnost rješavanja zadataka na različite načine pri čemu se pronalaze nove ideje. Osjetljivost za likovne probleme faktor je koji uključuje sposobnost uočavanja i rješavanja problema, odnosno komponenta s kojom odmah uočimo ono što je važno. U likovnom radu to je senzibilno primjećivanje boja, oblika, likovne povezanosti, koherentnosti i ravnoteže (Vrlič, 2001; prema Duh, Herzog i Lazar, 2016). Kod njega pratimo utisak i interpretaciju likovnog problema, koji se iskazuje u senzibilnosti likovnog rješenja. (Herzog, 2009; prema Duh, Herzog i Lazar, 2016). Osim što su navedeni kreativni faktori od iznimne važnosti kada je u pitanju stvaralaštvo i kreativnost, a osim njihova razvijanja, odgojitelj provodi i specifične procese koji dovode do njihova aktiviranja. Oni vode ostvarivanju likovne kvalitete. Prema svemu navedenom, viši kvalitativni nivo likovne sposobnosti osiguravaju kreativni faktori. Oni posjeduju snažniju koncentraciju stvaralačkog razmišljanja, emocionalnosti, likovnih iskustava i mašte. Upravo su stvaralački faktori sublimacija likovnih sposobnosti na području likovnog stvaranja (Karlavaris, Kraguljac, 1981; prema Duh, Herzog i Lazar, 2016).

3.1. Razvoj likovne kreativnosti

Kako bi se dječja kreativnost i stvaralaštvo nesmetano razvijalo, potrebno je osigurati slobodu i okolinu u kojoj će se djeca osjećati nesputanim i slobodnim individualno se izražavati i stvarati u punom smislu riječi. Dijete će se stvaralački izraziti upravo onda kada mu je dana sloboda da bude ono što on uistinu jest. Pokretač djetetova stvaranja, odnosno samog kreativnog procesa, upravo je njihova radoznalost i interes. Ovisno o njihovu intenzitetu, tvore se osnovni uvjeti za stvaralaštva djece. „Kada neki oblik ili pojavu dijete vrlo pažljivo promatra, kada je njima potpuno zaokupljeno, onda uz vidljive podatke i činjenice otkriva i njihov smisao i značenje.“ (Belamarić, 1986, str. 256).

Kako bi djeca bila što opuštenija u razredu te razvijala svoje potencijale i kreativnost na najbolji način, treba stvoriti ugodnu i stvaralačku atmosferu u razredu. Dakle, trebalo bi izbjegavati kažnjavanje, prigovaranje, kritiziranje, a za razliku od toga poticati uvažavanje, ohrabrivanje i poticanje. Također, uvođenje programa vizualno – likovnog odgoja temeljena na razvijanju kreativnosti neće biti ni od kakve koristi ako se iz temelja ne izmijeni atmosfera u školi, način razmišljanja te didaktičko – metodički pristup (Grgurić, Jakubin, 1996).

Upravo bi učitelj trebao biti taj koji će poticati kreativnost te aktivirati dijete i poticati na razmišljanje. Prema Grgurić i Jakubin (1996), upravo je dječji likovni rad likovni doživljaj i likovna misao. Dječji izraz nije pokušaj da se postigne vizualna sličnost, već simboli zamjenjuju predmet kao što i riječi zamjenjuju predmete. Dijete najčešće izražava ono što trenutno osjeća, što mu se čini zanimljivim i čemu trenutno pridaje veliku pažnju. Iz svega navedenoga, može se zaključiti da je i emotivna angažiranost u takvu radu vrlo velika i značajna te da je ona početak svakog dobrog rada. „Kada se intelektu priključi imaginacija, kada stvaranje zaokupi sve snage, tada će se, budimo uvjereni, u formiranju mlade ličnosti zbivati kreativni procesi“ (Supek, 1987, str. 12). Kada je dijete u tolikoj mjeri zaokupljeno pojedinom pojavom ili predmetom, odnosno kada dođe do stvaralačke percepcije koja nadilazi onu opću, ono poduzima sljedeći korak i može se likovno izraziti.

Naravno, može se i dogoditi da dijete u tolikoj mjeri zaokupljeno likovnim stvaranjem, da se ne osjeća slobodno izraziti se i prenijeti svoje misli i osjećaje na papir. Drugim riječima, djetetov prirodni poriv za otkrivanje okoline i svijeta koji ga okružuje može biti potisnut. U tom slučaju, važno je potaknuti dijete na radoznalost, zanimanje i interes za ono što postoji i zbiva se oko njega (Belamarić, 1986).

Svaki djetetov rad je zanimljiv i jedinstven na svoj način te svako dijete svoj rad smatra iznimno važnim. Potrebno je razvijati dječju kreativnost te pristupiti joj na najbolji način. Grgurić i Jakubin (1996) navode primjer kako se mora prijeći prva stepenica da bi se došlo do druge stepenice. Međutim, ističu kako prva stepenica nije prepreka drugoj već kako je ona uvjet da bi se došlo do druge. U vezi s time, jednako djeluje i djetetov um. Što se um više istančava, to sklopovi što ih stvara postaju složeniji i ta se dva procesa napredovanja međusobno razvijaju (Grgurić, Jakubin, 1996).

4. LIKOVNI IZRAZ DJETETA

Dijete počinje istraživati likovnost od trenutka kada počne istraživati svijet oko sebe (Balić – Šimrak, 2010). Dječji likovni izraz predmet je proučavanja od kraja XIX. stoljeća. Dječja psihologija sve više pažnje posvećuje crtežu kao značajnom sredstvu za upoznavanje djeteta, a s obzirom na to da su prvi istraživači dječjeg likovnog izraza bili psiholozi, najprije se procjenjivala intelektualna strana dječjeg likovnog izraza (Karlavaris, 1994).

Kako bi se shvatio djetetov crtež, najprije treba razumjeti njihov način razmišljanja, njihove predodžbe o okolini koja ga okružuje te o emocijama koje ga okupiraju. Prije svega, djeca su po prirodnom razvoju mišljenja sklona fantaziji i imaginaciji. Na taj način djeca grade neobične i vrlo često nerealne cjeline, a sve se to odražava u njihovom pričanju i likovnom izražavanju (Bodulić, 1994).

Kao i odrastao čovjek, dijete ima potrebu izraziti svoje emocije i svoj unutarnji svijet. Jedan od načina jest putem slike ili crteža, pogotovo dok govor još nije potpuno razvijen. Uzimajući u obzir to da dijete prije nego što progovori smislene riječi i rečenice počne crtati, a mnogo prije nego što nauči pisati i čitati, ono svojim likovnim radovima prikazuje kako je doživjelo određeni oblik ili događaj. „Način na koji djeca stvaraju od svoje najranije dobi svojom svježinom i autentičnošću nadmašuje sva očekivanja, naravno, pod uvjetom da smo ga sposobni prihvatiti u njegovoj izvornosti“ (Balić – Šimrak, 2010, str. 2). Dijete prikazuje sve ono što ga zanima i uzbuđuje, ono što osjeća u tom trenutku i nije nužno da odrasli u njihovim likovnim radovima moraju prepoznati što rad prikazuje. Za dijete je važno neprestano mijenjati sadržaj rada, ono voli aktivnost i pokret, a od iznimne važnosti u samom likovnom procesu je i materijal s kojim dijete radi. Ono voli upoznavati nove načine i materijale kojima prenosi svoje misli u stvarnost. Grgurić i Jakubin (1996) navode kako neku djecu najviše zanima manipulativan

aspekt likovnog izražavanja i užitak u taktilnim osjetima s bojom, odnosno glinom, plastelinom, žicom itd., dok je za druge ipak važniji vizualni aspekt – oni su zainteresirani za svladavanje oblika i za izbor boja. Tijekom i nakon likovnog stvaralaštva, djeca ne prikrivaju svoje osjećaje. Dijete iskreno i otvoreno govori o svom likovnom uratku, odnosno o svojoj likovnoj aktivnosti.

Dječji likovni izraz se može i pogrešno tumačiti. Promatranje dječjeg rada, odnosno uspoređivanje istog sa realnim objektom često se tumači motoričkom ili percepcijskom nezrelošću ili kombinacijom tih dvaju čimbenika. Također, kako bi djetetu bila omogućena cjelovitost objekta promatranja, kako bi interpretacija djetetova likovnog djela bila valjana, najvažnije je shvaćanje njegovih spoznajnih mogućnosti. Važno je i naglasiti kako dijete ne opaža oblike stvari na način odraslih jer ne raspolaže činjenicama i iskustvenim spoznajama o onom što izražava (Grgurić, Jakubin, 1996). Djeca korak po korak slijede unutrašnju potrebu za likovnim izrazom, a putem su vođeni emocijama i maštom.

S obzirom na to da zadovoljstvo odraslih počinje iz djetinjstva te da nas sjećanja i doživljaji iz najranije dobi prate cijeli život, važno je djeci osigurati kvalitetno i sretno odrastanje. „Ukoliko je dijete spriječeno da otkriva ljepotu, da se likovno izrazi i manipulira materijalima iz svoje okoline, ono će postati nezadovoljno i to će ga pratiti cio život“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 28). Upravo je iz tog razloga važno djetetu dati slobodu izražavanja u kojoj će njegov likovni izraz biti neometan, a likovno djelo iskreno i spontano.

Obilježje dječjeg izraza su: spontanost, ekspresija, skladnost, ritmičnost, što se očituje u sjedinjavanju realnog i fantastičnog.

Mnoga istraživanja su pokazala kako dječji crtež može poslužiti i kao pouzdan indikator općeg razvoja djeteta, razvoja motorike, razvoja pojmova, a koristi se i kao prilog u dijagnostičkom postupku u psihijatriji. Treba napomenuti kako su stručnjaci koji se bave proučavanjem razvoja dječjeg likovnog izražavanja ustanovili da svako dijete prolazi kroz određene faze koje ne moraju biti strogo vremenski određene, jer je i razvoj likovnog izražavanja, baš kao i cjelokupan razvoj djeteta, individualan (Kovačević, Žižić, 2006).

4.1. Faze razvoja likovnog izražavanja djece

„Likovni izraz djeteta prolazi kroz faze koje su uvjetovane godinama starosti, mišljenjem i pristupom okolini“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 31).

Prema Grgurić i Jakubin (1996), tijekom razvoja djetetova likovnog izražavanja istodobno teče nekoliko procesa sazrijevanja i učenja:

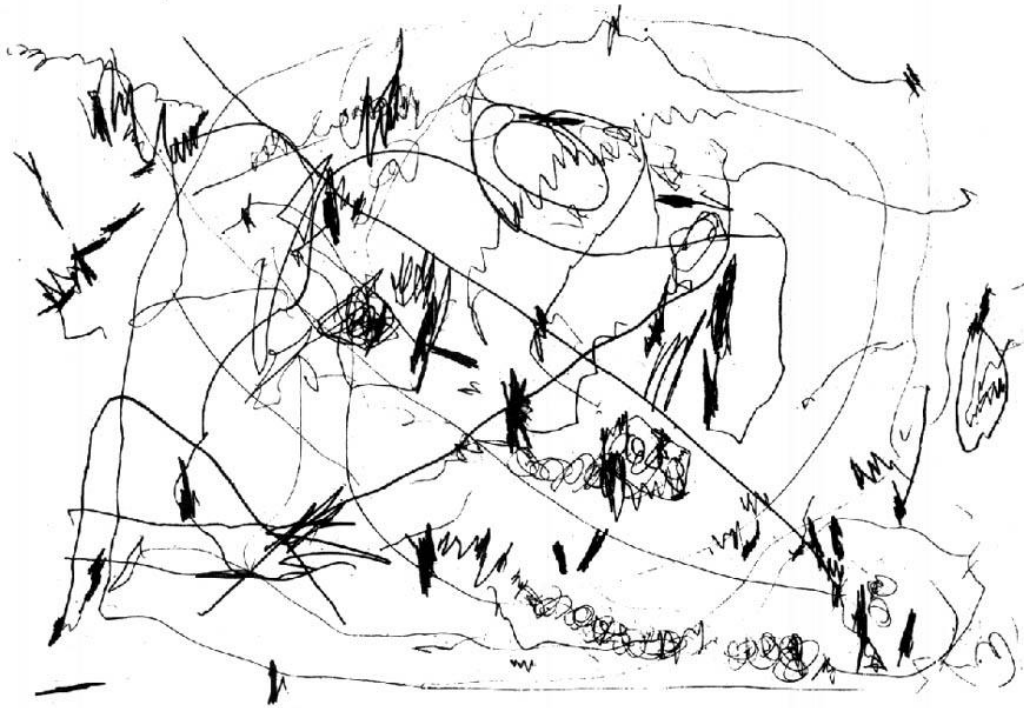
- razvitak psihomotorike ruke, šake, prstiju i ovladavanje instrumentom rada
- spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj
- razvitak potreba i sposobnosti prikazivanja okoline i to od simbolizacije, preko prikazivanja onoga što dijete „zna“ o okolini, pa do prikazivanja onoga što stvarno objektivno može vidjeti u okolini

U razdoblju nakon rođenja pa sve do godine i pol starosti djeteta, djeca nemaju sposobnosti ni potrebe se likovno izraziti s obzirom na to da im predstave nisu izrazito jasne, a motorika ruku nedovoljno razvijena. Razvoj dječjeg likovnog izražavanja započinje nakon povlačenja prvih linija i šara (Grgurić, Jakubin, 1996).

Grgurić i Jakubin (1996) navode kako u većini periodizacija dječjeg likovnog izražavanja možemo uočiti osnovni Linquetov model (modifikacija po Wildloecheru, kod Beisla, 1978), u kojem su navedene tri osnovne faze:

- faza šaranja, kao početnog likovnog izražavanja
- faza dječjeg, odnosno intelektualnog realizma, kao početak namjernog prikazivanja
- faza vizualnog realizma – napuštanje dječjeg realizma, propadanje dječjeg crteža

Prema Grgurić i Jakubin (1996) u fazi šaranja (do 4. godine) prevladava djetetov psihomotorički i osjetilni doživljaj i užitek pri povlačenju linija, dok na kraju te faze dolazi do pokušaja prikazivanja okoline kao „slučajno postignut crtež“. U tom crtežu dijete uočava sličnost s nekim predmetom te crtežu daje ime. Tijekom ove faze šare se mijenjaju od jednostavnih crta – povlačenih iz zglobova ramena i lakta, do manjih kružnih crta – povučениh iz zglobova šake i prstiju. Može se reći kako je crtanje postignuće psihičke potrebe djeteta da nešto izrazi i njegove motoričke spretnosti da to i omogući. Upravo motorika utječe na karakter i promjenu u vrsti šaranja, koje je u početku pravolinijsko, a kasnije kružno i preciznije. U ovom razdoblju djeci treba dati mek i intenzivan grafički materijal, kedu i pastele, dok se u narednim fazama sukladno dobi mogu koristiti i drugi pribori i materijali (Herceg, Rončević i Karlavaris, 2010). „Jedna od osobina dječjih šara jest nepostojanje težišta. Tako se šare mogu promatrati s bilo koje strane podloge“ (Herceg, Rončević i Karlavaris, 2010, str. 53).

Slika 1. Faza šaranja – 2-4 god.

(Belamarić, 1986, str. 28)

Fazu dječjeg realizma (4-10 godina) karakterizira nastojanje da se okolina reprezentira, a psihomotorika se stavlja u službu tog cilja (Beisel, 1978; prema Grgurić, Jakubin, 1996).

Prema Grgurić i Jakubin (1996), rana faza dječjeg realizma (4-6 godina) predstavlja fazu sheme ili neuspjela realizma. U njoj se prikazuje okolina, ali s egocentričnog stajališta, s izrazitim emocijskim elementima. Tijelo čovjeka se najčešće prikazuje kao krug, elipsa, pravokutnik ili trokut (Herceg, Rončević i Karlavaris, 2010). Udovi čovjeka dobivaju debljinu, a nakon pete godine djeca počinju crtati i profil čovjeka. U ovoj fazi javlja se transparentnost. Često se može primijetiti i rasklopljeni prostor, ali i predimenzioniranje likova i dijelova tijela koji su mu važniji. Grgurić i Jakubin (1996) navode kako su crteži ove faze razvitka djetetove likovnosti ispunjeni složenim simbolima koji se ne odnose na konkretne objekte nego na njihove značajke ili akciju. Figure čovjeka u ovoj fazi više ne lebde u zraku već imaju uspravan položaj.

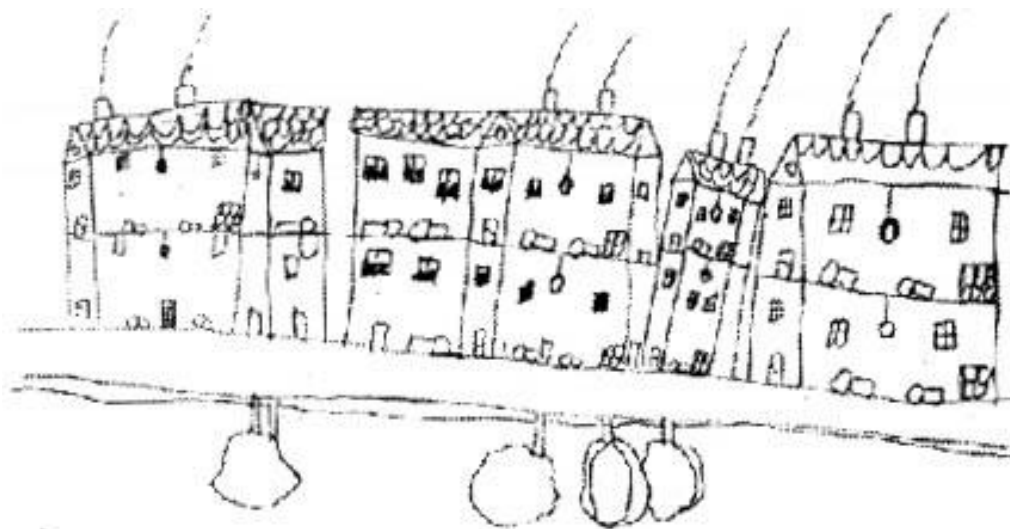
„Radovi djece u ovoj fazi izrazito su emocijski obojeni“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 54). Dijete ove faze izražava svoje iskustvo, a dječji je izraz reprezentacija dječje stvarnosti.

Slika 2. Faza sheme – 4-5 god.

(Belamarić, 1986, str. 67)

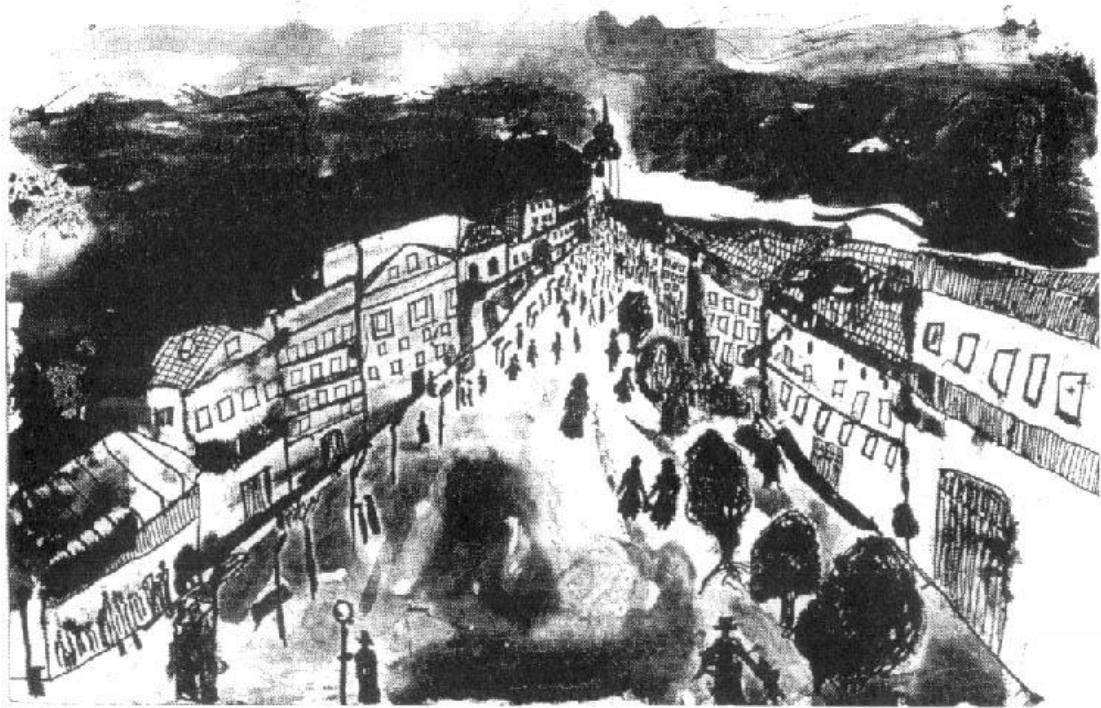
U kasnoj fazi dječjeg realizma (6-11 godina), fazi intelektualnog realizma, dijete i dalje prikazuje okolinu. Ono pokazuje da mu je znano bogatstvo sadržaja i spoznaja te mnoštvo predmeta i njihovih obilježja (Grgurić, Jakubin, 1996). U ovoj fazi upotreba materijala predstavlja viši stupanj njegove primjene. Također, pojavljuju se i počeci apstraktnog mišljenja, njegov je verbalni izraz bogatiji, a sposobnosti likovnog izražavanja mnogo veće.

Slika 3. Faza intelektualnog realizma – 6-11 god.

(Belamarić, 1986, str. 67)

Posljednja faza osnovnog Linquetovog modela jest faza vizualnog ili optičkog realizma (11-14 godina). U toj fazi dijete zanemaruje znanje o predmetima i njihovim objektivnim odnosima radi uspostavljanja njihovih prividnih odnosa kako ih zadaje narav čovjekove percepcije (Butina, 1982; prema Grgurić, Jakubin, 1996). „Zbog emocijske neutralnosti detalja te spoznajno i tehnički visoko elaborirana izraza, ova se faza udaljuje od dječjih faza i približava se izrazu odraslih“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 31).

Slika 4. Faza vizualnog realizma – 11-14 god.

(Grgurić - Jakubin, 1996, str. 74)

5. DJEČJI CRTEŽ

Crtanje je aktivnost prilikom koje se koriste različita osjetila - poput vizualnog i taktilnog. Dijete, kao i odrastao čovjek, ima potrebu izraziti svoje osjećaje i svoj unutarnji svijet, a crtež je nesumnjivo važan način kojim pojedinac može izraziti sebe. DiLeo (1970; prema Škrbina, 2013) navodi kako dijete crta ono što ga je mentalno ili emocionalno impresioniralo. Budući da djeca u crteže unose ono što ih je osobito dojmilo, ono što ih privlači ili emocionalno uznemiruje, likovna izražajnost može biti važna pomoć da se oslobode od psihičke napetosti,

odnosno učinkovit način otpuštanja nekih emocija poput tuge ili straha (Bilić, Balić – Šimrak, Kiseljak, 2012).

Naravno, crtež je izraz djetetova iskustva i on se mijenja porastom tog iskustva. Prema Kovačević i Žižić (2006), mnoga ispitivanja su pokazala da dječji crtež može poslužiti kao pouzdan indikator općeg razvoja djeteta, razvoja motorike, razvoja pojmova, afektivnih stanja, a koristi se i kao prilog u dijagnostičkom postupku u psihijatriji. „Dječji crtež će nam otkriti koje dileme muče dijete, a vezane su uz različite pojavnosti života“ (Vidović, 2015, str. 23).

Proces izrade crteža je vrlo složen, a brojni čimbenici uvelike utječu na njegov završni oblik. Važno je napomenuti da dijete prilikom crtanja ne treba vremenski ograničiti niti mu nametati sadržaj. Neometana likovna djela iskrena su i spontana, bez izmišljanja i laži. Dijete daje svoj stav prema onome što izražava (Grgurić, Jakubin, 1996).

Veličina crteža ljudske figure može ukazivati na crtačevo samopoštovanje (Machover, 1949; Koppitz, 1966; DiLeo, 1970; prema Škrbina, 2013). Malen crtež u odnosu na veličinu očekivanu za dob, povezuje se s niskim samopoštovanjem i osjećajem inferiornosti. S druge strane, ljudska figura uvećanih dimenzija također može ukazivati na osjećaje nedostatnosti. Uvećanu ljudsku figuru neki smatraju indikatorom određenih osobina ličnosti kao što su agresivnost. S druge strane, Luquet (1927; prema Škrbina, 2013) smatra da djeca do šeste godine starosti ne uspijevaju prikazati odgovarajuće odnose veličine likova. Razlog tome je dječje crtanje važnijeg lika većim od manje važnih likova, bez obzira na njihove realne veličine.

U svojim prvim pokušajima crtanja ljudi, dijete koristi jednostavne likovne simbole – crte i krugove. Promatrajući lice kojeg je dijete nacrtalo, mogu se uočiti krugovi koji označavaju oči i horizontalna crta koja obilježava usta. Prema Vidović (2015), upravitim tim simbolima nam dijete poručuje da ono s ljudima komunicira govorom i vizualno i da mu je to trenutno najvažniji oblik komunikacije.

„Svi dječji likovni produkti ne sadrže likovno – estetičku i originalnu vrijednost, ali ipak veći dio njih ima izvoran, neometan dječji likovni izraz i likovno kreacijsko obilježje“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 28).

5.1. Boja

Boje su dio našeg svakidašnjeg života. Bojama izražavamo svoje emocije, one nas upozoravaju na opasnost, a njima možemo i istaknuti stil svog odijevanja ili organizirati prostor koji nas

okružuje. Boje postoje u svim područjima našeg života, možemo ih primijetiti u prirodi, modi, umjetnosti, hrani, arhitekturi i slično. U raznim kulturama boje imaju razna značenja. Bojama su se predstavljale strane svijeta, planete, božanstva ili recimo dijelovi tijela. Od davnina je boja igrala važnu ulogu u stvaranju različitih kodova za raspoznavanje, a njena simbolika razvijala se kroz povijest, religiju i tradiciju (Zjakić, Milković, 2010). Recimo, u Indiji boja tradicionalno označuje kaste, a u osamnaestom stoljeću boja odjeće je počela određivati mjesto pojedinca u društvu. Tako je, primjerice, tijekom srednjeg vijeka odjeća obojena skupocjenom crvenom bojom bila povlastica elite. Istodobno su u europskim gradovima, posebice za marginalne i devijantne skupine, vrijedile određene kromatske zabrane i prisile. Ljudi s mentalnim poremećajima, krvnici ili heretici bili su prisiljeni nositi odjeću koja ih izdvaja od drugih (Brenko, 2009). „Boja se nekoć koristila da pokaže društveni i gospodarski status, zanimanje, dob, pripadnost određenoj regiji, religiji ili etničkoj skupini, no danas najčešće otkriva osobni ukus i raspoloženje“ (Brenko, 2009, str. 10).

Kada se radi o umjetnosti, boja je jedan od najmoćnijih načina izazivanja doživljaja cjelovitosti. Prema Damjanov (1991), pripremajući boju slikar se bavi jednako svetom djelatnošću kao kada njome slika. Boja i njezine nijanse zapravo čine umjetničko djelo potpunim.

Psiholozi su dokazali kako pojedine boje mogu potaknuti naša osjetila, utjecati na ponašanje ili izazvati određeno raspoloženje. Dakle, boje mogu imati i automatsku nesvjesnu reakciju čije se djelovanje temelji na doživljaju koji smo najčešće imali uz određenu boju. Simboličko značenje nastaje iz poopćenja koju izaziva psihološko djelovanje boja i zato se psihološka i simbolička značenja isprepliću. Crvena tako nije ništa više boja strasti od ružičaste, no s vremenom smo prihvatili njenu simboliku i tako naučili pa ćemo zato drugačije doživljavati crvenu haljinu, a drugačije ružičastu haljinu (Brenko, 2009). Također, boje na ljude djeluju na različite načine. Netko određene boje voli više, dok druge manje, a netko ih ne voli uopće (Zjakić, Milković, 2010).

5.1.1. Boja u dječjem likovnom izražaju

Ako uzmemo u obzir činjenicu da likovni razvoj djeteta počinje i prije nego što ono počne govoriti, shvatit ćemo da crtanje i bojanje zauzima važnu ulogu u dječjem životu. Iako su, za neke ljude, crtanje, slikanje i bojanje u obrazovnom smislu manje važni, jasno je kako boje mogu imati značajan utjecaj i na kognitivan razvoj i na kognitivne procese. Također, dokazano je da djeca od pet do osam mjeseci mogu opisati objekte pomoću boja, a čak od tri mjeseca mogu razlikovati žutu boju od crvene i plavu od zelene (Kimura, Wada, Yang, Otsuka, Dan,

Masuda, Kanazawa i Yamaguchi, 2010; prema Ahi, 2017). Osim toga, djeca će na fotografiji najprije uočiti šareni, a tek zatim crno – bijeli objekt. Razlog za ovu razliku jest utjecaj boja kao kognitivnih stimulatora, kao i na funkcioniranje mozga (Hayakawa i ost., 2011; prema Ahi, 2017). S obzirom na to da je prepoznat kao kognitivno poprilično učinkovit, crtež je također važan element istraživanja ranog djetinjstva. Najvažniji razlog za to shvaćanje jest uvjerenje da djeca odražavaju svoje osjećaje i mišljenja u svojim crtežima. Bojanje i sklonost djece prema bojama dugo su bila tema mnogih psiholoških istraživanja. Dok neke studije tvrde da na izbor boja u djece uvelike utječe kultura i društveni život, drugi naglašavaju da na odabir boje utječu ponajviše kognitivni i biološki procesi (Ahi, 2017).

U današnje doba, djeca od rođenja imaju na raspolaganju različita likovna sredstva. Iako je olovka najjednostavnije sredstvo koje djeci omogućuje bogatstvo linija, često je potisnuta i zamijenjena olovkama u boji, pastelom i flomasterima. Prema Belamarić (1986), dijete najprije ne razmišlja koju boju želi upotrijebiti, već ih mijenja te koristi one koje još dosad nije koristilo. Takav rad bojama u većine djece traje onoliko dugo dok ih se ne usmjeri da boju dožive kao veću površinu. Tada će dijete s bojama uspostaviti neke svoje subjektivne veze. Boje koje unosi u svoj likovni rad dobit će određena značenja i stvarno obogaćivati njihov likovni izraz. Kada dijete slobodno izražava svoje viđenje ili ideju o nekoj pojavi, viđeno unutrašnjim bićem ono spontano donosi i stvara prave i žive odnose boja, oblika i uravnotežuje cjelinu (Belamarić, 1986).

Djeca u dobi od 2 do 4 godine ne daju bojama vizualno ili primijenjeno značenje, no ako ih imaju, koriste se svim bojama i svaka boja može u danom trenutku preuzeti svako značenje. Dijete se bojom počinje izražavati povlačeći obojene crte, a kasnije napreduje do obojene plohe. „Najradije upotrebljava intenzivne boje i kontraste boja“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 44). U tom razdoblju djeci treba biti na raspolaganju što više boja kako bi dijete moglo samo stvarati paletu, odabrati boje i igrati se s njima po papiru.

Djeca u dobi od 4 do 5 godine boje postavljaju određenije i čvršće, no i dalje ne odabiru boje prema vizualnim podacima nego prema svojim sklonostima. Dijete polako čini daljnji korak u shvaćanju boje kao pojave koja se u prirodi javlja kao površina (Belamarić, 1986). Djeca u ovoj dobi najčešće rade čistim bojama, ne miješaju ih, a najprije zapažaju kontrastne odnose boja, a zatim tonske vrijednost. Radovi djece u ovoj fazi izrazito su emocijski obojeni. „Osim naglašavanja bitnih detalja bojom, djeca i dalje bojaju i obris lika, tako je slika za njih završena“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 53).

Djeca u dobi od 5 do 6 godina i starija širokim nanosom boje istodobno stvaraju oblike i određuju njihovu obojanost. Dijete nema potrebu da najprije označi obrise te s lakoćom mijenja boje i time stvara mnoštvo varijacija (Belamarić, 1986). „U toj dobi ona počinju unositi pojedine boje kao stalne i određene znakove za neke pojave, npr. smeđu boju za deblo drveća“ (Belamarić, 1986, str. 215). Odabrane boje ovise o raspoloženju djeteta pa one odaju njihove boli i radosti. Učitelji djecu u ovoj dobi postupno usmjeravaju prema uočavanju lokalnih boja i njihovih kromatskih i tonskih vrijednosti: npr. crveno kao paprika, crveno kao cikla, kao šipak ili žuto kao limun, kao kruška itd. (Grgurić, Jakubin, 1996).

5.2. Izražavanje linijama

Linije su prvi likovni znakovi kojima se djeca počinju likovno izražavati. Linije svojim tokom, ali i karakterom omogućuju djeci jednostavno i jasno izražavanje različitih sadržaja. Dijete će vrlo rano u svojim radovima koristiti kružeće i vibrirajuće linije koje najčešće predstavljaju kretanje. Prema Belamarić (1986), dječji interes za kretanje i način likovnog izražavanja te pojave postupno se usmjerava; najprije na različite vrste kretanja, a zatim na oblike koji uzrokuju i omogućuju kretanje. Također, svojstva linija često su medij kojim djeca izražavaju svoja poimanja živih bića. Izražavanje linijama najčešće je kod djece do četiri godine, no taj će način izražavanja često odabrati i starija djeca kao najadekvatniji način prikaza svojstva nekog oblika. Mehaničkim šaranjem djeca često govore da im nešto nije zanimljivo, odnosno da im je dosadno pa tom aktivnošću pokušavaju prikriti svoja stvarna osjećanja (Belamarić, 1986).

Svoje negodovanje, koje drugi izravno i neizravno pokazuju, dijete će izraziti šaranjem u kojem se linije agresivno lome i sukobljavaju.

5.3. Izražavanje krugom

Krug je prvi oblik kojeg djeca ostvaruju. Dijete uočava element kruženja koji nastaje kada vrati liniju do mjesta s kojeg je krenula, odnosno kada spoji početak s krajem. Prema Belamarić (1986), svijet se tada pojavljuje kao mnoštvo pojedinačnih oblika.

Dječji krugovi neće biti nacrtani savršeno. Dijete će redovito promašiti početak kruga nakon čega će energično vratiti liniju na početak kruženja, zbog čega krugovi često postaju uglati. Upravo ta pogreška, prema Belamarić (1986), govori da u djetetu postoji neka unutrašnja težnja zaokruživanju, odnosno potreba da se nešto obuhvati, zaokruži i kontrolira.

U izražavanju djece krug ima univerzalnu vrijednost i može značiti sve oblike, od igračaka do ljudi, životinja i prostora. Uz značenje kruga kao znaka za pojedini predmet i kretanje, krugom djeca označavaju i prostor, a s više krugova izražavaju različite odnose u prostoru (Belamarić, 1986).

5.4. Izražavanje kvadratom

Zanimanje djece za sve što se oko njih događa i nalazi, dovest će ih do otkrivanja novih oblika. Iz tog razloga dijete će nakon kruga početi crtati uglate oblike. Kako crtanje ravnih linija od djeteta zahtijeva puno pažnje i kontroliran rad ruke, kod crtanja kvadrata to postaje još važnije. I kod odraslih ljudi crtanje kvadrata zahtijeva mnogo pažnje i koncentracije (Belamarić, 1986). Povlačeći ravne linije i mijenjajući im smjer pazimo da nacrtani oblik odgovara obliku kojeg smo zamislili. Isti tok razmišljanja povezan kontroliranim potezima ruke doživljava i dijete, ako ne i snažnije i dublje. Isprva će uglati oblici biti nepravilni, nedovršeni ili povezani kružnim oblicima (Belamarić, 1986).

Otkriće uglatih oblika će djetetu u tolikoj mjeri biti zanimljivo da će kvadrat ili pravokutnik, jednako kao i krug, na početku svog pojavljivanja, označavati sve; od predmeta pa sve do čovjeka i životinja (Belamarić, 1986).

5.5. Prikaz čovjeka

Od početka djetetova likovnog izražavanja u njegovu crtežu možemo uočiti ono što je njemu važno. Od iznimne važnosti su predmeti koji ga okružuju, okolina u kojoj se nalazi i njegova obitelj. Čovjek je jedna od najčešćih tema dječjih crteža. Od jednostavnog prikaza čovjeka s nekoliko likovnih elemenata u prvoj fazi dječjeg razvoja, ljudski lik se konstantno razvija i usavršava. Kroz faze u kojima djeca konstantno razvijaju i usavršavaju vještinu prikaza čovjeka, ljudski lik počinje sve više odgovarati realnosti sa sve više detalja otkrivajući djetetova nova znanja i vještine.

Djeca u dobi od 2 do 4 godine nakon poimanja čovjeka kao živog bića sa sposobnošću kretanja, ljudski lik počinju prikazivati karakteristično za svu djecu svijeta. Prema Grgurić i Jakubin (1996), dijete ne stvara kopiju osobe, već ju prikazuje u obliku jednostavnog sklopa krugova, ovala i ravnih linija. „Dijete se izražava tako ne zato što je nesposobno načiniti točniju sliku, nego zato što njegovo jednostavno djelo zadovoljava sve što je njegovu mišljenju potrebno“ (Grgurić, Jakubin, 1996, str. 41).

Krug se često može pretvoriti u jajolik oblik koji predstavlja glavu. S obzirom na to da djeca najčešće prvo označuju sposobnost kretanja, na krug, odnosno jajolik oblik, dodaju jednu ili dvije linije. Prema Belamarić (1986), nakon crtanja linija za noge dolazi označavanje sposobnosti ruku koje mogu izlaziti izravno iz kruga ili iz nogu zbog vizualnog dojma i poimanja uspravljenosti čovjeka. Djeca u ovoj dobi izostavljaju trup čime nacrtani lik dobiva naziv *glavonožac* (Grgurić, Jakubin, 1996). S obzirom na to da pažnju najmlađe djece privlači pokret, trup je slabo pokretan oblik koji ne gleda i ne sluša, a stoga i manje interesantan.

Djeca u dobi od 4 do 5 godina počinju svoju pažnju usmjeravati na dijelove koji tvore neku cjelinu. Jedna od razlika koja je vidljiva kod djece ove dobi jest unošenje razlike ljudskog lika ovisno o spolu. Ženski likovi imaju dugu kosu, a muški kratku. Prema Belamarić (1986), osim crtanjem različitih oblika kose, djeca ove dobi razliku u spolovima označavaju i u odjeći. Naime, kratka kosa i hlače obilježavaju dječake, a duga kosa i haljina pokazuju da je riječ o djevojčicama.

Još jedna karakteristika crtanja djece te dobi jest transparentnost. Prilikom crtanja hlača dijete najprije crta noge, a zatim hlače pa se dobiva dojam prozirnosti. Ova pojava se javlja zato što dijete najprije crta ono što zna o nekom obliku, a ne ono što momentalno vidi (Belamarić, 1986). Transparentni prikaz je zapravo rezultat znanja i predodžbe (Piaget, 1975; prema Grgurić, Jakubin, 1996).

Također, važno je naglasiti i predimenzioniranje. Kada djetetu pojedini dio tijela postane osobito važan, taj dio može biti veoma povećan. Dijete će povećati ili produžiti dio tijela kako bi pokazalo da njegova figura nešto radi ili dodiruje (Belamarić, 1986).

Djeca u dobi od 5 do 6 godina i starija nastavljaju unositi pojedinosti u svoj ljudski lik. Prema Belamarić (1986), u ovoj dobi djeca otkrivaju da se oblik može promatrati s više strana. Dijete otkriva profil čovjeka te primjećuje kako se vidno razlikuje od lica gledana sprijeda. Dijete također eksperimentira s položajem tijela te ga crta na različite načine.

Lice koje će dijete nacrtati uglavnom ima oči, usta i nos što ne potječe uvijek iz njihova opažaja. Velika se pozornost pridaje obliku, vrsti te boji kose. Dječji izraz mnogo je bogatiji detaljima. U očima se pojavljuju šarenice, a usta mogu biti otvorena, zatvorena, nasmiješena, sa zubima ili bez njih. Također, djeca crtaju naočale i brkove ako ih netko ima. obraćajući veću pozornost na samo lice, dijete će dodati obraze, čelo, bradu, madeže i bubuljice (Belamarić, 1986).

6. AUTOPORTRET

Jedna od specifičnijih tema likovne umjetnosti, a ujedno i jedna od najintimnijih tema likovnog izražavanja jest prikaz samoga sebe – autoportret. Taj odraz osobnosti umjetnika, kako u fizičkom, odnosno vizualnom smislu, tako i u psihičkom, povijesno je svjedočanstvo umjetnikova postojanja i njegove pozicije u svijetu umjetnosti. S obzirom na to da je autoportret odraz osobnosti umjetnika, može se reći i da postoji kao sredstvo samorefleksije, samosvijesti i prihvaćanja samoga sebe (Pivac, Zemunik, 2020). Svatko od nas ima osjećaje i ideje te doživljava o samom sebi. Oni su veoma važni u svakodnevnom životu. Općenito govoreći, slika o sebi obuhvaća sveukupnost doživljaja sebe, u odnosu na razne elemente života i okoline te doživljava vlastite vrijednosti. Ona nastaje putem introspekcije, opažanja vlastitog ponašanja te primanja informacija o nama od drugih ljudi u našoj okolini (Lebedina – Manzoni, Lotar, 2010). Potreba za preispitivanjem sebe razvija se paralelno s razvojem samosvijesti. Ta potreba predstavlja logičku potragu za vlastitim bićem osobe, njezinim integritetom i samoaktualizacijom kao primarnim ciljem u životu (Pivac, Zemunik, 2020). Iz tog razloga autoportret se može shvatiti i kao razotkrivanje umjetnikove osobnosti. Vrlo je važno naglasiti da je autoportret čin ovjekovječenja. Ne samo umjetnikova fizičkog lika, već njegova identiteta. Iz tog razloga autoportreti su povijesna svjedočanstva umjetnikova postojanja i njegova mjesta u likovnoj umjetnosti.

„Autoportret je likovna autobiografija, vlastiti portret samog umjetnika, umjesto riječima, stvoren crtama i bojama (slikarski autoportret) ili oblicima (kiparski autoportret)“ (Peić, 1979, str. 188). Važno je napomenuti kako autoportretom umjetnik ne donosi samo dokument o fizičkom izgledu sveg lica, već pokušava ući u svoju psihu. Autoportretom umjetnik želi pokazati kako sam gleda na sebe. To je znak umjetnikova vlastita postojanja, odnosno vrhunac izlaganja samoga sebe oku promatrača i njegovoj prosudbi.

Iako je tek razdoblje renesanse svojim kultom čovjeka i slobode ličnosti otvorila mogućnost autoportreta koji je svoju potpunu slobodu stvaranja doživio tek u baroku, ovaj se izrazito intrigantan i intiman motiv likovne umjetnosti nalazi u opusu gotovo svakog umjetnika bilo to na figurativan i realističan, stiliziran ili posve apstraktan način.

Iako je autoportret prvenstveno prikaz fizičkog izgleda i psihičke osobnosti umjetnika, pojedini slikari i kipari u svom autoportretu žele također pokazati i svoj stav prema životu i umjetnosti (Peić, 1979).

Primjerice, Paul Cézanne upotrijebio je autoportret (slika 5.) kako bi izložio sve ono što je tvrdio kistom u svojim slikama i perom u svojim pismima. Govorio je da je temelj slikarskoj viziji u geometriji i da se u prirodi sve može svesti na stožac, piramidu i valjak, pa se portretirao u stilu svog programa.

Slika 5. Paul Cézanne, *Autoportret s polucilindrom*, 1885.-1886., ulje na platnu¹

Slika 6. Albrecht Dürer, *Autoportret u krznenom kaputu*, 1500., ulje na platnu²

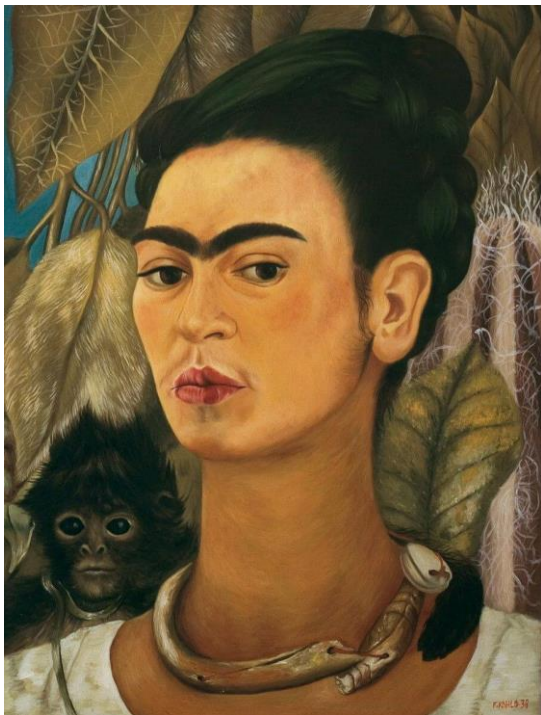
Nadalje, Albrecht Dürer svojim autoportretom (slika 6.) nastoji pokazati svoje umjetničko znanje, ali i interes za humanističke vrijednosti. Samim pogledom na njegov kaput može se zaključiti njegov visoki status, a pogled na precizno, gotovo savršeno naslikane ruke govori o njegovim vrhunskim umjetničkim vještinama. Svojom simetričnom pozom gledatelje asocira na Kristove slike, a time želi nagovijestiti da je njegov talent dar od Boga te da je čovjek stvoren na Božju sliku. Ono što je najizraženije i najtajnovitije su Dürerove oči. Zamišljeni i prodoran

¹ Izvor: <https://news.artnet.com/art-world/paul-cezanne-portraits-tour-2017-776921>

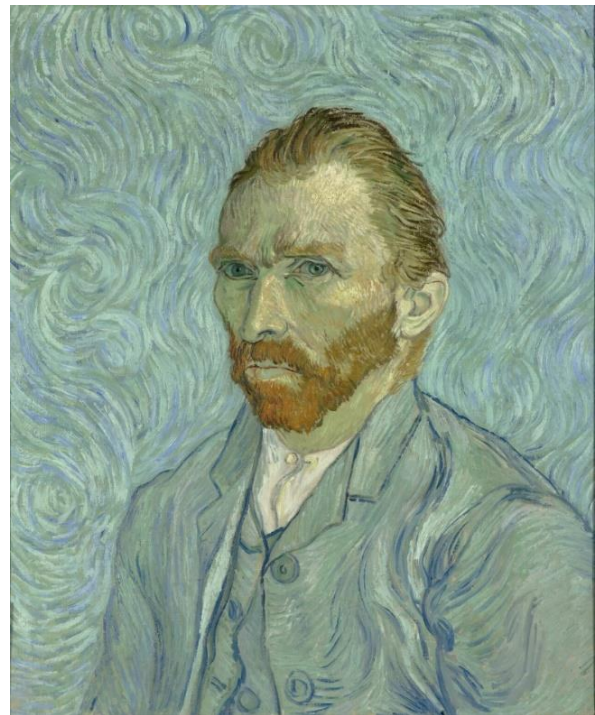
² Izvor: [https://en.wikipedia.org/wiki/Self-Portrait_\(D%C3%BCrer,_Munich\)#/media/File:Albrecht_D%C3%BCrer_-_1500_self-portrait_\(High_resolution_and_detail\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Self-Portrait_(D%C3%BCrer,_Munich)#/media/File:Albrecht_D%C3%BCrer_-_1500_self-portrait_(High_resolution_and_detail).jpg)

pogled te odsjaj svjetlosti na vlažnoj površini očiju uistinu daju začuđujuću osobnost ovog remek – djela.

Umjetnica poznata po autoportretima, Frida Kahlo, često je koristila svoje autoportrete kako bi izrazila svoje nedaće i psihološke turbulencije. Na slici *Autoportret s majmunom*, 1938. (slika 7.), majmun koji se nalazi iza subjekta prema meksičkoj mitologiji simbolizira požudu, no u ovom slučaju naslikan je kao stvorenje s vlastitom dušom koji je stavio ruku oko Fridina vrata kao da je želi zaštititi. Kao i na nekim drugim autoportretima koje je naslikala, pozadinu ispunjava lišće uz pomoć kojeg se dobiva privid guranja subjekta prema gledatelju. Autoportreti Fride Kahlo ispunjeni su njezinim osjećajima, razmišljanjima te prikazima vlastitih stajališta. Simbolikom često prenosi svoja trenutna stanja i zbivanja u životu.

Slika 7. Frida Kahlo, *Autoportret s majmunom*, 1938., ulje na masonitu³

Slika 8. Vincent van Gogh, *Autoportret*, 1889., ulje na platnu⁴

³ Izvor: <https://www.fridakahlo.org/self-portrait-with-monkey.jsp>

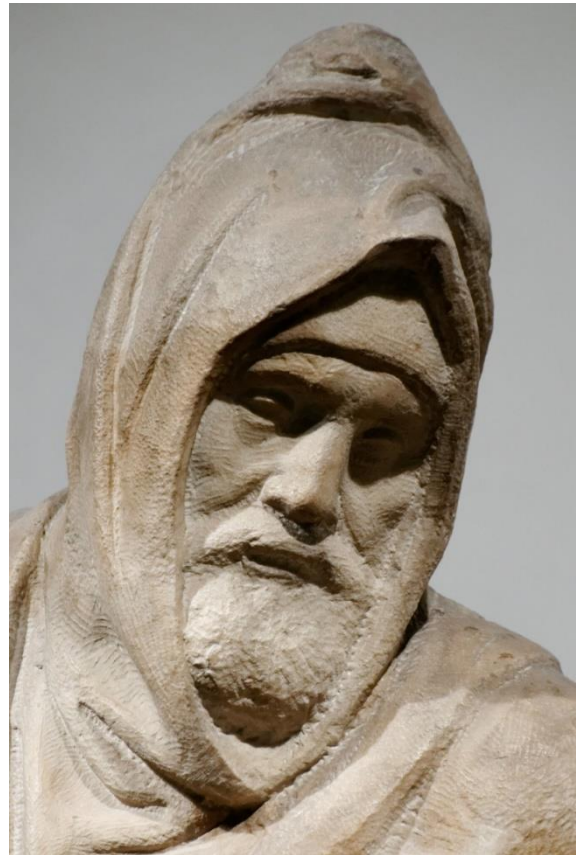
⁴ Izvor: [https://en.wikipedia.org/wiki/Van_Gogh_self-portrait_\(1889\)#/media/File:Vincent_van_Gogh_-_Self-Portrait_-_Google_Art_Project.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Van_Gogh_self-portrait_(1889)#/media/File:Vincent_van_Gogh_-_Self-Portrait_-_Google_Art_Project.jpg)

Jedan od najpoznatijih umjetnika po svojim autoportretima u kojima možemo vidjeti njegova različita raspoloženja, ali i njegov razvoj kao umjetnika upravo je Vincent van Gogh. Ovaj autoportret (slika 8.) jedan je od posljednjih koje je umjetnik naslikao. Fokus autoportreta je na njegovu licu gdje su van Goghova crvena brada i kosa u kontrastu sa tirkiznom pozadinom. Dok je sam van Gogh na slici miran, vijugavi potezi kistom u pozadini zajedno sa njegovim očima otkrivaju njegovo uznemireno mentalno stanje.

Michelangelo, kao vrstan renesansni slikar, kipar, arhitekt i umjetnik, imajući bezbroj prilika naslikati samoga sebe, smatrao je da je Pietà (slika 9.), kip na kojem je izražena maksimalna bol, jedino prikladna za njegov autoportret (slika 10.) jer jedino to mjesto odgovara njegovu tragizmu kao čovjeka i kao umjetnika (Peić, 1979). Upravo je zato to mjesto odabrao za svoj autoportret.

Slika 9. Michelangelo, *Pietà*, 1497. – 1500., mramor⁵

Slika 10. Michelangelo, *Autoportret na kipu Pietà*, 1497. – 1500., mramor⁶

⁵ http://www.artfixdaily.com/images/fl/Oct30_pieta996x1500.jpg

⁶ <http://italacad.canalblog.com/archives/2016/02/11/33355280.html>

7. ISTRAŽIVAČKI RAD

7.1. Cilj istraživanja i problemi istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi razinu uspješnosti prikaza autoportreta učenika 1. i 4. razreda osnovne škole te provjeriti na koji način dob i spol učenika utječu na samu izvedbu autoportreta.

Temeljem cilja postavljeni su problemi istraživanja:

1. Utvrditi stupanj uspješnosti prikaza autoportreta 1. razreda.
2. Utvrditi stupanj uspješnosti prikaza autoportreta 4. razreda.
3. Utvrditi postoji li razlika u uspješnosti izvedbe autoportreta s obzirom na dob učenika.
4. Utvrditi postoji li razlika u uspješnosti izvedbe autoportreta s obzirom na spol učenika.

7.2. Hipoteze istraživanja

U skladu s temeljnim ciljem i problemima istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

- H1. Očekuje se da je više od 50 % učenika 1. razreda autoportret prikazalo na razini prosječnosti.
- H2. Očekuje se da je više od 50 % učenika 4. razreda autoportret prikazalo na razini prosječnosti.
- H3. Očekuje se da je 4. razred uspješniji u izvedbi autoportreta od učenika 1. razreda.
- H4. Ne postoji razlika u uspješnosti izvedbe učenika s obzirom na spol.

7.3. Opis uzoraka i instrumenata

Istraživanje je provedeno u jednoj osnovnoj školu u Zagrebu. Za provedbu istraživanja odabrana je 3-stupanjska ljestvica: uspješan rad, prosječan rad i neuspješan rad. Učenički radovi vrednovali su se s obzirom na uspješnost izvedbe motiva, likovnog jezika te upotrebu likovne

tehnike. Uzorak ispitanika je N=43 učenika, od čega je učenika prvog razreda n=19 (9 djevojčica i 10 dječaka), a četvrtog razreda n=24 (10 djevojčica i 14 dječaka).

7.4. Postupak istraživanja

Istraživanje je provela autorica istraživanja u 1. i 4. razredu na satu Likovne kulture u vremenskom trajanju od jednog nastavnog sata, odnosno 45 minuta u svakom razredu. Nastavna jedinica pomoću koje se provelo istraživanje odnosi se na likovno područje *oblikovanje na plohi – slikanje*. Tema za prvi razred bila je *Priroda i oblik*. Nastavna cjelina za četvrti razred bila je *Ploha*, a nastavna tema *jedinstvo boja, ploha i veličina*. Učenici su pastelom prikazali vizualni motiv - autoportret gledajući se u zrcalo koje se nalazilo ispred svakog učenika. Kratkom demonstracijom objašnjen je način upotrebe likovne tehnike. Motivacija je započela razgovorom o bojama. Uz pomoć Ostwaldovog kruga učenici su uočavali i nabrajali primarne, sekundarne i tercijarne boje. Proučavanjem i analiziranjem reprodukcije Vasilija Kandinskog *Improvizacija*, učenici su uočili likovni problem *mrlja, potez, boja* kojeg su prepoznavali i na ostalim umjetničkim djelima. Slijedi razgovor o portretu i autoportretu. Učenici promatraju autoportrete Fride Kahlo i Vincenta van Gogha, opisuju ih te uočavaju mrlje, poteze i boje. Promatrajući se u zrcalu i uspoređujući sa reprodukcijama, učenici su uvidjeli da je lice gotovo simetrično. Obraćajući pozornost na položaj nosa, očiju, usta, obrva i uha odredili su proporcije lica, a zatim i širinu vrata te gornjeg dijela ramena i prsa. Nakon preciznih uputa uslijedila je najava zadatka i samostalan rad učenika. Tijekom slikanja autoportreta, učenici su se gledali u zrcalo. Nakon samostalnog rada učenika slijedila je analiza učeničkih radova kroz razgovor u kojoj se vidjelo jesu li učenici ispunili zadatak. Učenici su uočavali likovni problem, upotrebu likovne tehnike te analizirali proporcije lica. Svi radovi su bili različiti jer je svaki učenik pokušao naslikati sebe kakvim se vidio u zrcalu.

7.5. Obrada rezultata

Deskriptivnom metodom prikupljanja podataka opisno se vrednovala uspješnost prikaza autoportreta učenika 1. i 4. razreda. Pri vrednovanju uspješnosti izvedbe bile su određene tri kategorije:

1. Uspješan rad
2. Prosječan rad
3. Neuspješan rad

Kategorizacija rezultata postignutih likovnim zadatkom bila je obavljena na osnovi ovih kriterija i elemenata:

1. Likovni jezik
2. Izvedba motiva
3. Upotreba likovne tehnike

Svaki kriterij bio je bodovan prema kategorijama uspješnosti:

Uspješan: 3 boda

Prosječan: 2 boda

Neuspješan: 1 bod

Na kraju su se bodovi zbrojili i za svaki pojedini rad se dobila tablica uspješnosti s maksimalno 9 bodova:

Uspješan: 8 – 9

Prosječan: 6 – 7

Neuspješan: 5 >

Tablica 1. Kriterij za vrednovanje uspješnosti prikaza autoportreta

<p style="text-align: center;">3 USPJEŠAN RAD</p>	<p style="text-align: center;">LIKOVNI JEZIK</p>	<p>Samostalno izrađuje vlastiti slikarski rukopis (svjesno eksperimentira mrljama i potezima), raznovrstan karakter crta, širok raspon linija</p>
	<p style="text-align: center;">IZVEDBA MOTIVA</p>	<p>Originalnost izvedbe bez korištenja šablona, uloženi veliki trud, simetrično raspoređeni detalji lica, puno detalja, dosljedan prikaz autoportreta</p>
	<p style="text-align: center;">UPOTREBA LIKOVNE TEHNIKE</p>	<p>Jak pritisak pastele o podlogu – boje su jasne i izražene, čitav papir ispunjen mrljama, plohama i potezima</p>
<p style="text-align: center;">2 PROSJEČAN RAD</p>	<p style="text-align: center;">LIKOVNI JEZIK</p>	<p>Djelomično eksperimentira mrljama i potezima, postoji više različitih crta po karakteru, srednje/mali raspon linija</p>
	<p style="text-align: center;">IZVEDBA MOTIVA</p>	<p>Djelomično korištenje šablona, srednje uloženi trud učenika, djelomično simetrično raspoređeni detalji lica, srednji broj detalja, djelomično dosljedan prikaz autoportreta</p>
	<p style="text-align: center;">UPOTREBA LIKOVNE TEHNIKE</p>	<p>Djelomično izražene, blijede boje, djelomična ispunjenost papira mrljama, plohama i potezima</p>
<p style="text-align: center;">1 NEUSPJEŠAN RAD</p>	<p style="text-align: center;">LIKOVNI JEZIK</p>	<p>Način slikanja kopira od drugih, oskudan karakter crta, slab raspon linija</p>
	<p style="text-align: center;">IZVEDBA MOTIVA</p>	<p>Učenik koristi šablone, malo uloženi trud, asimetrično raspoređeni detalji lica, nema detalja, zamišljeni, subjektivni prikaz autoportreta</p>
	<p style="text-align: center;">UPOTREBA LIKOVNE TEHNIKE</p>	<p>Slab pritisak pastele o podlogu – boje su blijede, minimalna količina papira ispunjena mrljama, plohama i potezima</p>

8. REZULTATI I RASPRAVA

Tablica 1 prikazuje kriterije vrednovanja uspješnosti prikaza autoportreta u 1. i 4. razredu osnovne škole. Svaka kategorija objašnjena je zbog načina bodovanja. Svaki je rad svrstan u jednu od tri navedene kategorije koje su određene varijablama te mu je dodijeljen određen broj bodova ovisno o uspješnosti. Maksimalan broj bodova je bio 9, a minimalan broj bodova je bio 3.

Tablica 2. Bodovanje radova 1. razreda po kategorijama

<i>Radovi</i>	<i>Likovni jezik</i>	<i>Izvedba motiva</i>	<i>Upotreba likovne tehnike</i>	<i>Ukupan broj bodova</i>
1	P	P	P	6
2	P	P	U	7
3	U	U	U	9
4	P	P	P	6
5	U	U	U	9
6	U	N	U	7
7	P	N	U	6
8	U	N	U	7
9	P	P	U	7
10	N	N	P	4
11	U	U	U	9
12	P	N	P	5
13	P	N	P	5
14	P	N	P	5
15	U	P	U	8
16	P	P	U	7
17	P	N	P	5
18	P	P	P	6
19	P	P	U	7

U = 3 boda, P=2 boda, N = 1 bod

Tablica 2 prikazuje uspješnost radova 1. razreda prema broju bodova s obzirom na kriterije bodovanja. Radovi su numerirani brojevima od 1 do 19. Slova „U“, „P“ i „N“ označuju uspješnost te su prema tome dodijeljeni bodovi. Slovo „U“ označuje uspješan rad i tom se radu dodjeljuju 3 boda, slovo „P“ označuje prosječan rad kojem se dodjeljuje 2 boda, a slovo „N“ neuspješan rad i tom se radu dodjeljuje 1 bod.

Kao odgovor na prvi problem kojim se želio utvrditi stupanj uspješnosti prikaza autoportreta 1. razreda, od ukupnog broja učenika (N=19), njih 4 je naslikalo uspješan rad, 10 učenika je naslikalo prosječan rad, a 5 učenika neuspješan. Kako bi se potvrdila hipoteza u kojoj se očekuje da je više od 50 % učenika 1. razreda autoportret prikazalo na razini prosječnosti, potrebno je izračunati postotak učenika za svaku razinu uspješnosti. Dakle, iz grafikona 1 je vidljivo kako je 21,05 % učenika, odnosno 4 učenika, uspješno naslikalo autoportret, dok je 52,63 % učenika (10 učenika) ostvarilo prosječan rezultat, a 26,32% učenika, odnosno njih 5, naslikalo neuspješan rad. Time se prihvaća hipoteza kojom se očekuje da će više od 50% učenika 1. razreda autoportret prikazati na razini prosječnosti. Većina učenika još uvijek upotrebljava šablonski prikaz dijelova lica, npr. okrugle oči ili zakrivljena linija za usta. Primjećujem kako je učenicima 1. razreda problem predstavljalo slikanje nosa kojega uglavnom karakterizira savijena crta ili ga uopće nema. Na većini radova likovna tehnika je uspješno upotrijebljena. Boje su jarke, a pozadina ispunjena.

Grafikon 1. Uspješnost prikaza autoportreta učenika 1. razreda

Drugim problemom želio se utvrditi stupanj uspješnosti prikaza autoportreta 4. razreda. Vidljivo iz Tablice 3, od ukupnog broja učenika (N=24), njih 16 je naslikalo uspješan rad, 7 učenika je naslikalo prosječan rad, a 1 učenik neuspješan. Gledajući to kroz postotke, 66,67% učenika je uspješno naslikalo autoportret, 29,17% učenika je autoportret naslikalo za razini prosječnosti, a 4,27% učenika naslikalo je neuspješan rad. Ovim rezultatom odbacuje se druga hipoteza u kojoj se očekuje da će više od 50 % učenika 4. razreda autoportret prikazati na razini prosječnosti. Radovi 4. razreda su vrlo uspješni. Većina učenika svjesno eksperimentira mrljama i potezima, karakter crta je raznovrstan, a vidljiv je i širok raspon linija. Kod većine učenika autoportret je dosljedno prikazan, lice je simetrično s mnogo detalja, a dijelovi lica proporcionalno naslikani. Velika većina učenika 4. razreda izvrsno koristi likovnu tehniku pastel u prikazu autoportreta.

Tablica 3. Bodovanje radova 4. razreda po kategorijama

<i>Radovi</i>	<i>Likovni jezik</i>	<i>Izvedba motiva</i>	<i>Upotreba likovne tehnike</i>	<i>Ukupan broj bodova</i>
1	U	U	U	9
2	U	U	U	9
3	P	P	U	7
4	P	P	U	7
5	P	P	P	6
6	U	U	U	9
7	P	P	P	6
8	U	U	U	9
9	U	U	U	9
10	U	U	U	9
11	U	U	P	8
12	U	U	U	9
13	U	U	U	9
14	U	U	U	9
15	U	U	U	9
16	U	U	U	9
17	P	N	P	5
18	U	U	U	9
19	U	U	P	8
20	P	P	P	6
21	P	P	P	6
22	P	P	P	6
23	U	P	U	8
24	U	U	U	9

U = 3 boda, P=2 boda, N = 1 bod

Grafikon 2. Uspješnost prikaza autoportreta učenika 4. razreda

Idući problem ovog istraživanja bio je utvrditi postoji li razlika u uspješnosti izvedbe autoportreta s obzirom na dob učenika. Rezultati pokazuju da su učenici 4. razreda uspješniji od učenika 1. razreda u prikazu autoportreta. U 1. je razredu 21,05% učenika uspješno prikazalo autoportret, dok je u 4. razredu 66,67%. Prosječan rad je u 1. razredu naslikalo 52,63%, a u 4. razredu 29,17%. Neuspješan rad u 1. razredu naslikalo je 31,58% učenika, dok je u 4. razredu 4,27%, odnosno jedan učenik.

Vidljivo je kako se učenici u 1. razredu još uvijek upoznaju s likovnim jezikom. Dijelovi lica kod većine učenika naslikani su šablonski, bez originalnosti. Čest je i nerealan prikaz oblika glave te uha. Ipak, većina učenika je uspješno upotrijebila likovnu tehniku jakim pritiskom pastela ostavljajući boju jarkom i izraženom. Također, svi učenici su ispunili cijeli papir. Kod učenika 4. razreda može se vidjeti proporcionalniji odnos glave i tijela. Dijelovi lica su simetrični, a šablonski prikaz dijelova lica se gubi. Vidljivo je kako se učenici trude zorno prikazati svoje lice i dijelove lica prikazati što realističnijima. Oči nisu samo okrugle, već poprimaju oblik badema. Nos više nije samo blago zakrivljena linija, već se pokušava naslikati sa svim svojim detaljima. Usnice su također vidljive, a kod pojedinih učenika i zubi. Gotovo svi učenici su uspješno upotrijebili likovnu tehniku te ispunili čitav papir.

Ovim rezultatima prihvaća se hipoteza u kojoj se očekuje da je 4. razred uspješniji u izvedbi autoportreta od učenika 1. razreda.

Tablica 4. Prikaz postotaka uspješnosti svih radova 1. i 4. razreda

Kategorije uspješnosti	Uspješan rad	Prosječan rad	Neuspješan rad
1. RAZRED	21,05 %	52,63 %	26,32 %
4. RAZRED	66,67 %	29,17 %	4,72 %

Posljednji problem ovog istraživanja bio je utvrditi postoji li razlika u uspješnosti izvedbe autoportreta s obzirom na spol.

Od ukupnog broja učenika 1. razreda (N=19), 9 je djevojčica i 10 dječaka. S obzirom na uspješnost prikaza autoportreta djevojčica, 2 djevojčice su naslikale uspješan rad, 5 djevojčica je naslikalo rad na razini prosječnosti, a 2 djevojčice su naslikale neuspješan rad. Od 10 dječaka u razredu, 2 dječaka su naslikala uspješan rad, 5 dječaka je naslikalo autoportret na razini prosječnosti, a 3 dječaka je naslikalo neuspješan rad. Gledajući to kroz postotke, od ukupnog broja djevojčica u razredu, uspješan rad je naslikalo 22,22% djevojčica, 55,56% djevojčica je naslikalo rad na razini prosječnosti i 22,22% djevojčica je naslikalo neuspješan rad. Od ukupnog broja dječaka u razredu, 20% njih je naslikalo uspješan rad, 50% dječaka je naslikalo prosječan rad, a 30% dječaka naslikalo je neuspješan rad.

Tablica 5. Prikaz postotaka uspješnosti učenika 1. razreda s obzirom na spol

Kategorije uspješnosti	Uspješan rad	Prosječan rad	Neuspješan rad
Djevojčice	22,22 %	55,56 %	22,22 %
Dječaci	20%	50%	30%

Od ukupnog broja učenika 4. razreda (N=24), 10 je djevojčica i 14 dječaka. S obzirom na uspješnost prikaza autoportreta djevojčica, 8 djevojčica je naslikalo uspješan rad, 2 djevojčice su naslikale rad na razini prosječnosti, a niti jedna djevojčica nije naslikala neuspješan rad. Od 14 dječaka u razredu, njih 8 je naslikalo uspješan rad, 5 dječaka je naslikalo prosječan rad i 1 učenik je naslikao neuspješan rad. Gledajući to kroz postotke, od ukupnog broja djevojčica u razredu, uspješan rad je naslikalo 80% djevojčica, a 20% djevojčica naslikalo je rad na razini prosječnosti. Od ukupnog broja dječaka u razredu, 57,14% njih je naslikalo uspješan rad, 35,71% dječaka je naslikalo prosječan rad, a 7,14% dječaka naslikalo je neuspješan rad.

Tablica 6. Prikaz postotaka uspješnosti učenika 4. razreda s obzirom na spol

Kategorije uspješnosti	Uspješan rad	Prosječan rad	Neuspješan rad
Djevojčice	80 %	20 %	0 %
Dječaci	57,14 %	35,71 %	7,14 %

Od ukupnog broja učenika oba razreda (N=43), 19 je djevojčica i 24 dječaka. Od 19 djevojčica u oba razreda uspješnu izvedbu autoportreta ostvarilo je 10 djevojčica, 7 djevojčica je naslikalo rad na razini prosječnosti, a 2 djevojčice su naslikale neuspješan rad. Gledajući to kroz postotke, od ukupnog broja djevojčica u oba razreda, 52,68% njih je naslikalo uspješan rad, 36,84% djevojčica je naslikalo prosječan rad, a 10,53% djevojčica naslikalo je neuspješan rad. Od 24 dječaka u oba razreda uspješnu izvedbu autoportreta ostvarilo je njih 10, prosječan rad naslikalo je također 10 dječaka, a 4 dječaka je naslikalo neuspješan rad. Gledajući to kroz postotke, 41,67% dječaka uspješno je prikazalo autoportret, 41,67% dječaka je autoportret prikazalo na razini prosječnosti, a 16,67% dječaka naslikalo je neuspješan rad.

U tablici 7 prikazana je usporedba uspješnosti izvedbe autoportreta učenika s obzirom na spol. Uspješan rad naslikalo je ukupno 41,67% dječaka oba razreda dok je prikaz autoportreta djevojčica ipak malo uspješniji, odnosno 52,68% djevojčica je u izvedbi autoportreta bilo uspješno. Prosječan rad je naslikalo ukupno 36,84% djevojčica dok je dječaka nešto više, donosno 41,67%. Neuspješan rad naslikalo je 10, 53% djevojčica, dok 16,67% dječaka

naslikalo neuspješan rad. Ovim rezultatima odbacuje se zadnja hipoteza u kojoj se očekuje da ne postoji razlika u uspješnosti izvedbe učenika s obzirom na spol.

Tablica 7. Prikaz postotaka uspješnosti izvedbe autoportreta učenika 1. i 4. razreda

Kategorije uspješnosti	Uspješan rad	Prosječan rad	Neuspješan rad
Djevojčice	52,68 %	36,84 %	10,53 %
Dječaci	41,67 %	41,67 %	16,67 %

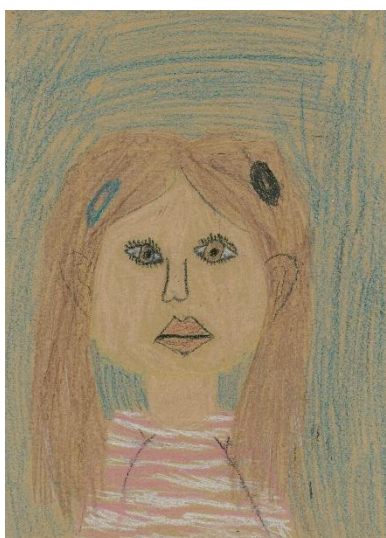
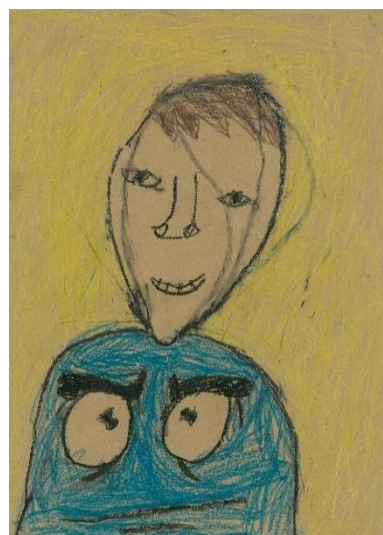
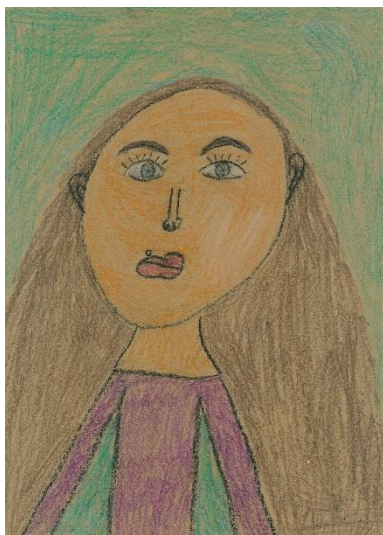
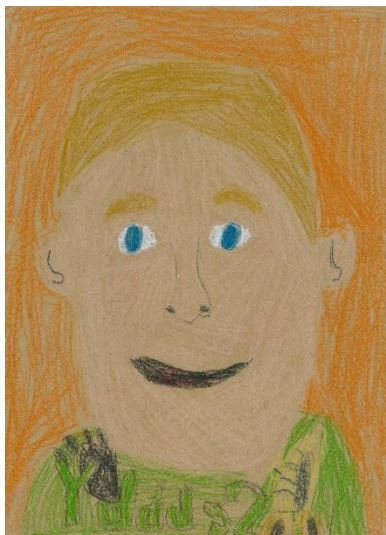
Dječji likovni razvoj 1. i 4. razreda pripada fazi *dječjeg realizma* koja obuhvaća razdoblje od 4. do 10. godine. Prema Beisel (1978; prema Grgurić, Jakubin, 1996), za tu fazu je karakteristično nastojanje da se okolina reprezentira, a psihomotorika se stavlja u službu tog cilja. Djeca 1. razreda nalaze se na prijelazu između faze *sheme*, odnosno rane faze *dječjeg realizma*, i faze *intelektualnog realizma* koja predstavlja početak apstraktnog mišljenja, bogatiji verbalni izraz i veće likovne sposobnosti izražavanja.

Za djecu 1. razreda karakteristično je prikazivanje čovjeka i objekata koje upotpunjuju mnogim detaljima na glavi: uši, kosa obrve i vrat. U očima se pojavljuju šarenice, a usta mogu biti otvorena, zatvorena, nasmiješena, sa zubima ili bez njih. Djeca crtaju naočale i brkove ukoliko ih netko ima, a prisutni su i šablonski prikazi dijelova lica.

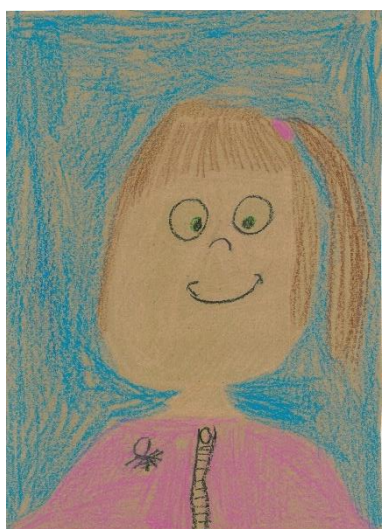
Kod većine učenika 1. razreda može se vidjeti šablonski prikaz dijelova lica. Najčešće su to okrugle oči i savijena linija koja predstavlja nos. Usta također predstavlja većinom zakrivljena linija, no kod nekih učenika vidljive su usnice i detalji poput jezika. Učenici koji su nosili naočale su ih i naslikali. Djevojčice koje su imale zavezanu kosu, „rep“ su prikazale sa strane i to desne. Detalji lica su djelomično simetrično raspoređeni. S obzirom na to da djeca ove dobi pažnju počinju pridavati detaljima, to je vidljivo i na majicama koje kod većine učenika imaju neku sliku ili natpis. Gotovo svi učenici prvog razreda zorno su prikazali boje. Karakteristično za ovu fazu, sva djeca su obratila pažnju na boju svojih šarenica.

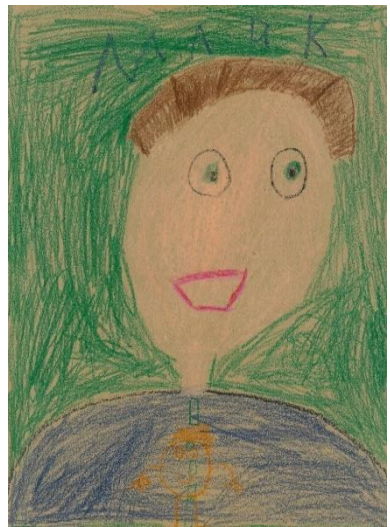
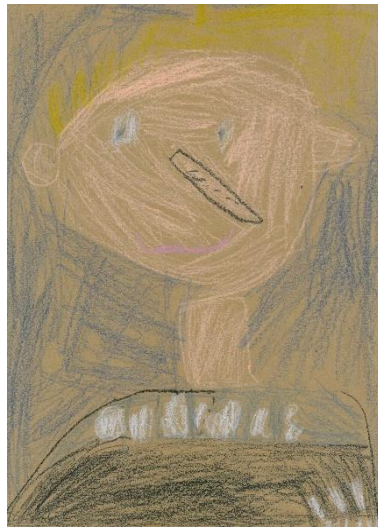
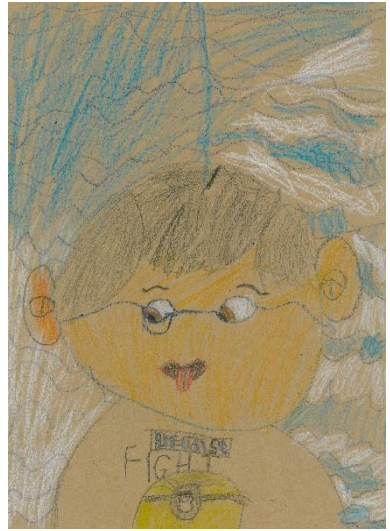
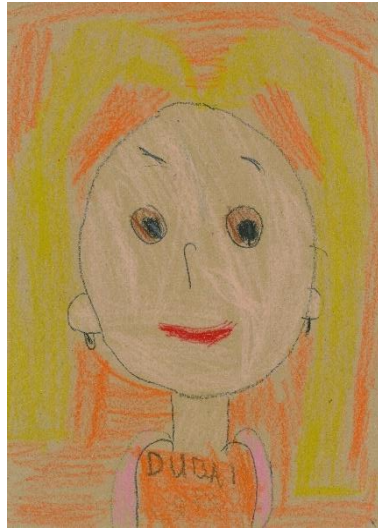
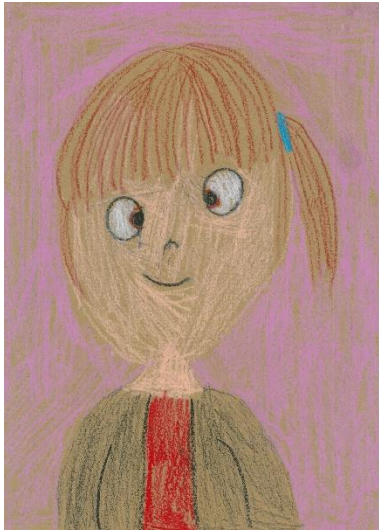
Dok se kod prosječnih radova 1. razreda može uočiti šablonski prikaz, kod uspješnih radova on se gubi. Učenici uspješnih radova nastoje zaista promatrati svoje lice i zorno ga prikazati.

Uspješni radovi 1. razreda:

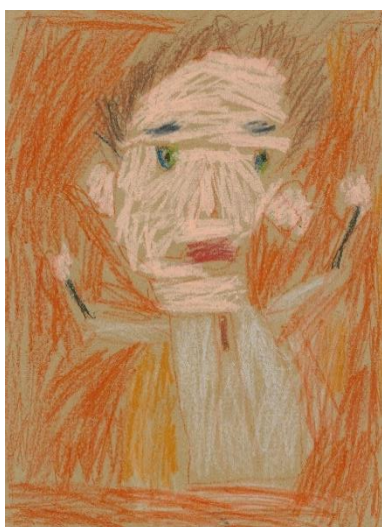
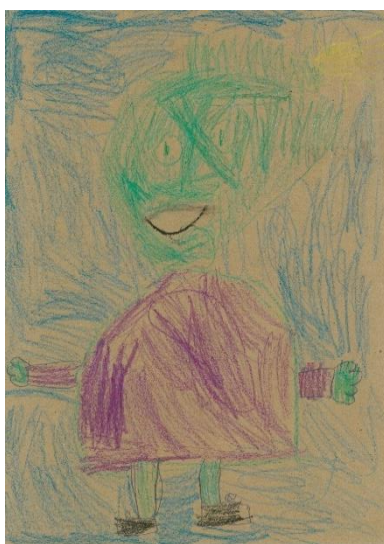
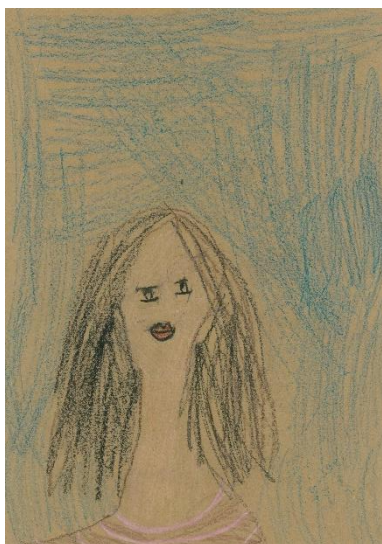

Prosječni radovi 1. razreda:

Neuspješni radovi 1. razreda:

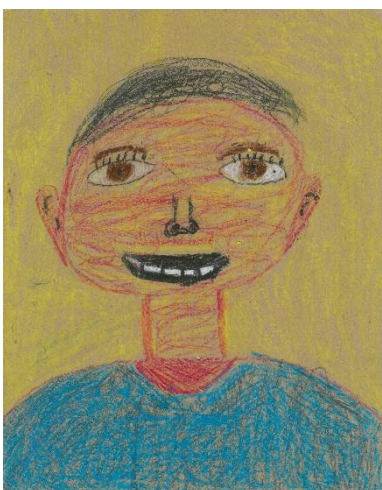
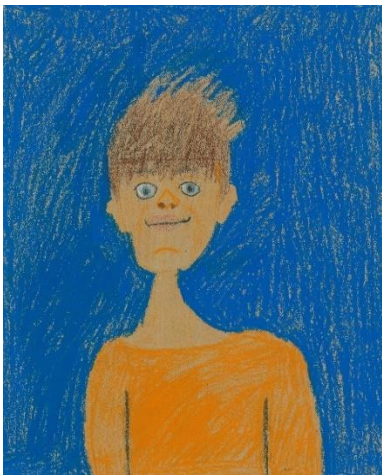

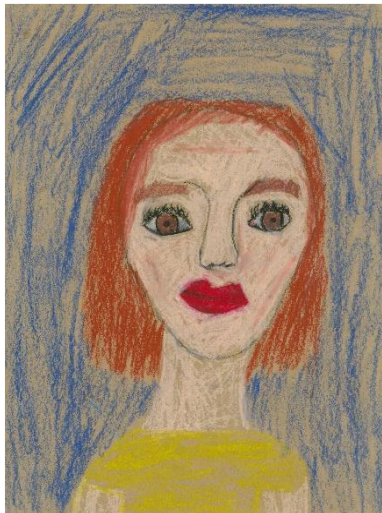
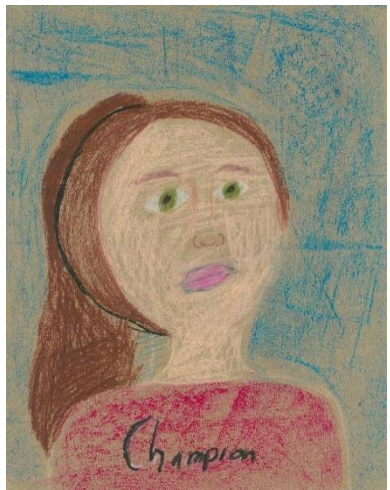
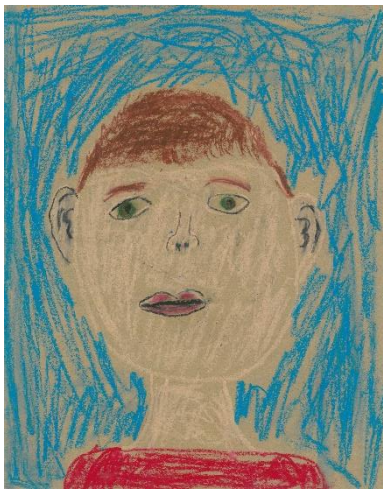
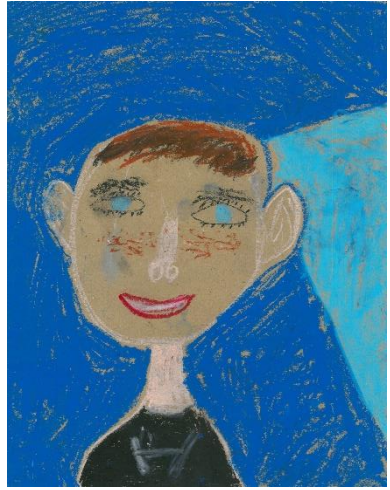
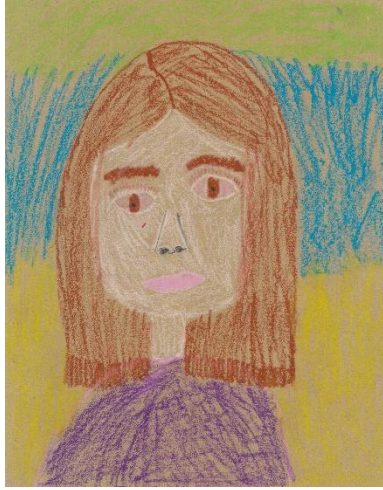
Likovni razvoj djece 4. razreda pripada fazi *intelektualnog realizma*. Dijete se u ovoj fazi izražava spontano te postupno usvaja likovne i kompozicijske elemente u svom radu. Važno je naglasiti kako veće životno iskustvo i veće likovno – tehničke mogućnosti omogućuju učenicima rješavanje složenijih likovnih problema (Grgurić, Jakubin, 1996). Za ljudski lik u ovoj fazi karakteristična je pojava profila, pokreta te sve veća vizualna objektivnost u prikazu ljudskih sadržaja, realnost figura i objekata se povećava.

U skladu s navedenim, radovi učenika 4. razreda odgovaraju fazi likovnog razvoja u kojoj se učenici nalaze. Gotovo svi učenici su uspjeli zorno prikazati svoj autoportret. Gledajući se u zrcalo promatrali su i istraživali dijelove lica te ih takvima i naslikali. U radovima učenika 4. razreda uočavam više detalja nego u radovima učenika 1. razreda. Na pojedinim radovima

moгуće je primijetiti „pjegice“ na obrazima i nosu, nosnice, podočnjake, „ubod komarca“, naušnice, pa čak i detaljno naslikane ušne školjke. Na pojedinim radovima mogu se vidjeti zubi, a učenici koji su nosili naočale su ih i naslikali. Primjećujem kako su se učenici 4. razreda manje fokusirali na izgled i dizajn majice od učenika 1. razreda, a veću pozornost pridavali su licu i detaljima na njemu. U radovima se vidi odmak od šabloniziranog prikaza. Odnos glave i tijela je kod većine učenika proporcionalan, a dijelovi lica simetrični. S obzirom na bogatije predodžbe djetetova svijeta preciznim promatranjem, gotovo svi učenici nastojali su prikazati sebe kakvima doista jesu, bez okruglih, neprirodnih očiju ili zakrivljenih linija bez usnica koje predstavljaju usta.

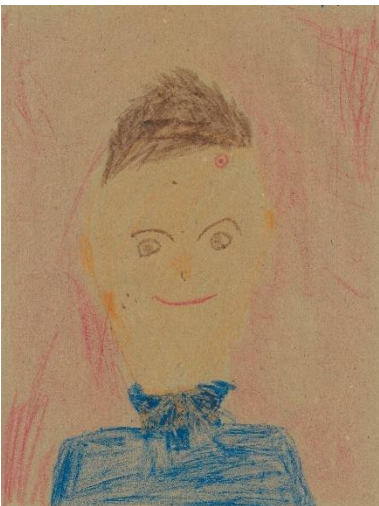
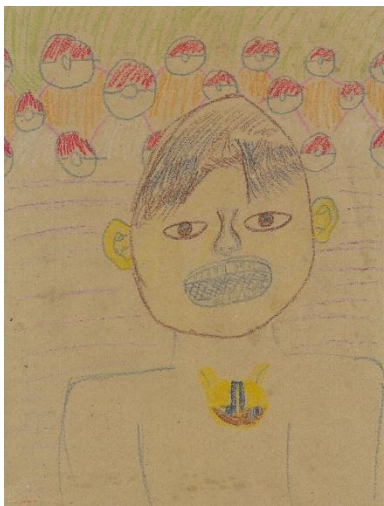
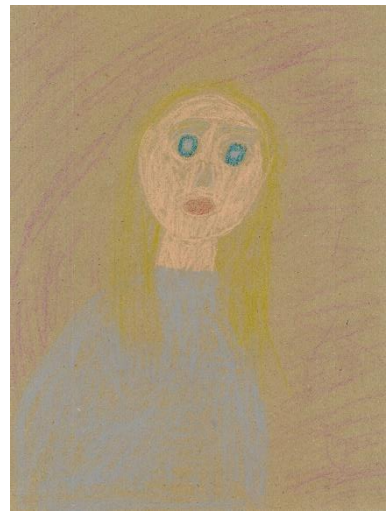
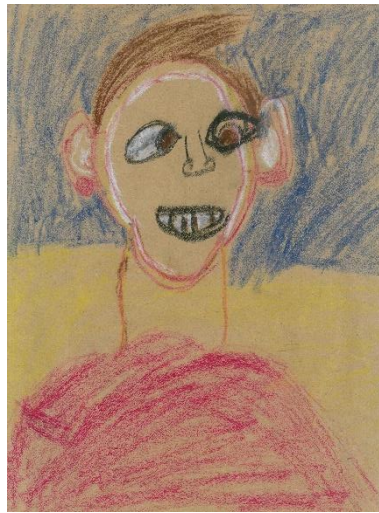
Uspješni radovi 4. razreda:

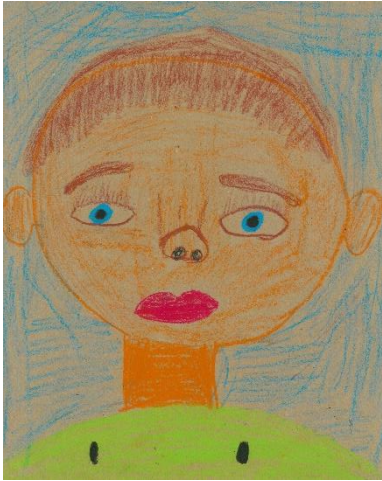

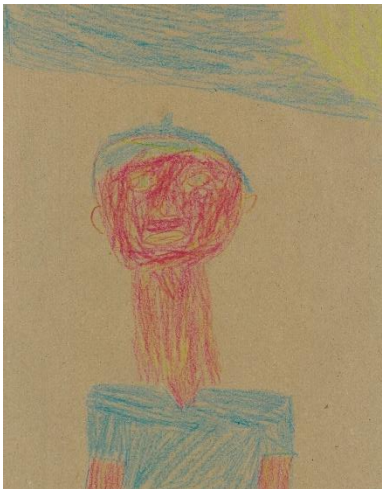

Prosječni radovi 4. razreda:

Neuspješni radovi 4. razreda:

9. ZAKLJUČAK

Dijete će se stvaralački izraziti upravo onda kada mu je dana sloboda. Tada će se dječji potencijal nesmetano razvijati. Stvarati likovno djelo iziskuje i određenu dozu kreativnosti. Kreativnost u sebi nosi nešto nepoznato, a pokretač djetetova kreativnog procesa upravo je njihova radoznalost i interes za svijet oko sebe. Jedan od prvih likova dječjih crteža je čovjek. Osim svoje obitelji i prijatelja, dijete će često nacrtati i sebe. Jedna od najspecifičnijih i najintimnijih tema likovnog izražavanja je prikaz samoga sebe.

Ovim se radom željela utvrditi razina uspješnosti prikaza autoportreta učenika 1. i 4. razreda osnovne škole te provjeriti na koji način dob i spol učenika utječu na samu izvedbu autoportreta. Učenički radovi su se vrednovali uz pomoć tablice s tri kategorije radova koja sadrži tri kriterija uspješnosti za svaku kategoriju (uspješan rad, prosječan rad i neuspješan rad). Rezultati istraživanja pokazuju kako su učenici 4. razreda uspješniji u izvedbi autoportreta od učenika 1. razreda. Naime, bogatije predodžbe djetetova svijeta preciznim promatranjem, veće životno iskustvo i veće likovno – tehničke mogućnosti omogućile su učenicima zorniji prikaz samoga sebe. Učenici 1. razreda više su slikali sebe prema svojoj predodžbi koristeći većinom šablonski prikaz nego promatrajući se u zrcalo i istražujući dijelove lica kako bi ih što realističnije prenijeli na papir. Nadalje, željelo se provjeriti postoji li razlika u uspješnosti izvedbe autoportreta s obzirom na spol učenika. Rezultati pokazuju kako su djevojčice bile uspješnije u izvedbi autoportreta od dječaka kako u 1. razredu tako i u 4. razredu. Autoportreti djevojčica prikazani su zornije s puno detalja. Djevojčice su promatrajući svoja lica u zrcalu na kreativan način uspjele riješiti likovni problem i uspješno naslikati autoportret.

Stvaralaštvo je ljudska kvaliteta koju svaki pojedinac posjeduje. Ono postoji u svakom dijelu ljudskog života te igra značajnu ulogu u njegovu razvoju. Imajući u vidu spontanost i individualnost svakog djeteta, važno je poticati dijete kako bi se njegove stvaralačke sposobnosti nastavile razvijati.

10. LITERATURA

1. Ahi, B. (2017). *The world of plants in children's drawings: color preferences and the effect of age and gender on these preferences*. Journal of Baltic Science Education, 16 (1), 32-42. <https://www.cepsj.si/index.php/cepsj/article/view/927>.
2. Balić-Šimrak, A. (2010). *Predškolsko dijete i likovna umjetnost*. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 16-17 (62-63), 2-8. <https://hrcak.srce.hr/124737>.
3. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bilić, V., Balić – Šimrak, A., Kiseljak, V. (2012). *Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje i razvoj emocionalne pismenosti*. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 18 (68), 3-5. <https://hrcak.srce.hr/123991>.
5. Bodulić, V. (1994). *Razvoj djetetove samostalnosti likovnim izrazom*. Umjetnost i dijete: dvomjesečnik za estetski odgoj, dječje stvaralaštvo i društvene probleme mladih. 26 (1/2), 63-76.
6. Brenko, A. (2009). *Moć boja: kako su boje osvojile svijet*. Zagreb: Etnografski muzej.
7. Damjanov, J. (1991). *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Duh, M., Herzog, J., Lazar, M. (2016). *Nivo likovno-kreativnog razvoja u različitim programima osnovnoškolskog obrazovanja*. Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 65 (Tematski broj), 49-62. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=236065.
9. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
10. Herceg, I., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa.
11. Huzjak, M. (2008). *Učimo gledati 1-4, priručnik za učitelje*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Huzjak, M., Županić Benić, M. (2017). *Mjerenje kreativnosti u metodici likovne kulture*. Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, 19 (3), 43 – 59. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=296451.
13. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike*. Zagreb: Educa.
14. Karlavaris, B. (1994). *Projekcija socijalnih kategorija u dječjim likovnim radovima i mogućnost njihove procjene*. Umjetnost i dijete: dvomjesečnik za estetski odgoj, dječje stvaralaštvo i društvene probleme mladih, 26 (1/2), 77-87.

15. Kovačević, A., Žižić, A. (2006) *Dječji crtež : spontani izraz djeteta ili rezultat intervencije*. Mirisi djetinjstva, 12, 41-48.
16. Lebedina – Manzoni, M., Lotar, M. (2010). *Percepcija sebe kod adolescenata u Hrvatskoj*. Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 19 (1), 39-50.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=101176.
17. Peić, M. (1979). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
18. Pivac, D., Zemunik, M. (2020). *The Self-Portrait as a Means of Self-Investigation, Self-Projection and Identification among the Primary School Population in Croatia*. CEPS - Center for Educational policy Studies journal. 10 (4), str. 143-164.
<https://www.cepsj.si/index.php/cepsj/article/view/927>.
19. Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.
20. Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost: multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Veble commerce.
21. Vidović, V. (2015). *Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odrasloga*. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, 21 (79), 22-23. <https://hrcak.srce.hr/172746>.
22. Zjakić, I., Milković, M. (2010). *Psihologija boja*. Varaždin: Veleučilište u Varaždinu.

Prilozi:

Priprava 1:

UČITELJ: Debora Pohajda	Razred	Datum
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE ZA CKR	1.	1.6.2021.
<p>Tema: Priroda i oblik</p> <p>Vrijeme trajanja: 45 minuta</p> <p>Odgojno – obrazovni ishodi:</p> <p>A domena: Stvaralaštvo i produktivnost OŠ LK A.1.1. učenik prepoznaje umjetnost kao način komunikacije i odgovara na različite poticaje likovnim izražavanjem. OŠ LK A.1.2. Učenik demonstrira poznavanje osobitosti različitih likovnih materijala i postupaka pri likovnom izražavanju.</p> <p>B domena: Doživljaj i kritički stav OŠ LK B.1.1. Učenik razlikuje likovno i vizualno umjetničko djelo te prepoznaje osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela OŠ LK B.1.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja.</p> <p>C domena: Umjetnost u kontekstu OŠ LK C.1.2. Učenik povezuje neki aspekt umjetničkog djela s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom.</p> <p>Ciljevi sata (podishodi):</p> <p>Kognitivni: vizualno razlikovati, imenovati i izražavati se različitim bojama, utvrditi i razumjeti pojmove boja, potez i mrlja, usvojiti rad pastelom</p> <p>Psihomotorni: razvijati sposobnost divergentnog mišljenja, vježbanje sposobnosti izražavanja pastelom, razvijanje mašte i kreativnosti</p> <p>Afektivni: razvijanje estetičkih i radnih navika, formiranje stavova, razvoj samostalnosti u radu, razvijanje samokritičnosti</p> <p>Povezanost s ishodima međupredmetnih tema:</p> <p>UKU: Učenik oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje. A.1.4. Na poticaj i uz pomoć učitelja prati svoje učenje. B.1.2. Učenik ostvaruje dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađuje u različitim situacijama i spreman je zatražiti i ponuditi pomoć. D.1.2. OSR: Razvija sliku o sebi. A.1.1. Upravlja emocijama i ponašanjem. A.1.2. Razvija komunikacijske kompetencije. B.1.2.</p> <p>Povezanost s ishodima drugih predmeta:</p> <p>OŠ HJ A.1.1. Učenik razgovara i govori u skladu s jezičnim razvojem izražavajući svoje potrebe, misli i osjećaje.</p>	<p>NAČINI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none">1. prema promatranju2. nakon promatranja3. prema sjećanju4. prema zamišljanju5. prema izmišljanju <p>OBLICI RADA:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Frontalni2. Individualni3. Rad u parovima4. Grupni <p>NASTAVNE METODE:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Analitičko promatranje2. Demonstracija3. Razgovor4. Usmeno izlaganje5. Metoda scenarija6. Rad s tekstom7. Kombiniranje8. Variranje9. Građenje10. Razlaganje <p>NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Reprodukcijska2. Izravno umjetničko djelo3. Prirodni oblici4. Načinjeni oblici5. Power Point6. Tablet, PC7. Fotoaparati8. Fotografije9. Grafoskop10. Televizor11. Video12. Ploča, kreda13. Ostalo: zrcalo	

<p>Likovno područje: Oblikovanje na plohi – slikanje</p> <p>Likovni pojmovi: mrlja, potez, boja</p> <p>Motiv: Autoportret</p> <p>Likovni materijali i likovne tehnike: pastel</p> <p>Digitalni alati: PPT</p> <p>Nastavno sredstvo – reprodukcija: Vasillij Kandinski: <i>Improvizacija</i>, 1914.</p>	
--	--

Artikulacija nastavnog sata

Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učenika	Praćenje, vrednovanje, prezentacija
<p>1. Uvodni dio: <i>Priprema</i></p> <p>Učiteljica najavljuje likovnu tehniku kojom će učenici slikati na satu – pastel.</p> <p>Demonstrira rad pastelom te naglašava da je pastele potrebno jače pritisnuti o podlogu kako boje ne bi bile blijede. Pastele se miješaju nanošenjem jednoga sloja na drugi, a slojevi se mogu grepsti. Učenici će pastelom slikati na pak-papiru, toniranom smeđem papiru, a po završetku radove je potrebno fiksirati kako se obojani prah pastela ne bi odvojio od podloge.</p>	<p>Učenici slušaju upute za rad te promatraju učiteljicu dok demonstrira rad pastelama.</p> <p>U slučaju nejasnoća, učenici postavljaju pitanja.</p> <p>Učenici pripremaju vlastite fotografije prema kojima će slikati autoportret.</p>	<p>Vrednovanje kao učenje i vrednovanje za učenje:</p>
<p>2. Srednji dio: <i>Motivacija</i></p> <p>Razgovor o bojama. <i>Kakve sve boje postoje? Koje su to osnovne ili primarne boje? Žuta, plava i crvena. Zašto se nazivaju osnovne boje? Pomoću njih se mogu dobiti sve ostale boje. Koje su to izvedene ili sekundarne boje? Zelena, ljubičasta i narančasta.</i></p> <p>Učiteljica prikazuje Ostwaldov krug boja. Učenici nabrajaju boje te na PPT prezentaciji pokazuju primarne i sekundarne boje koje vide.</p> <p><i>Gdje u prirodi možemo uočiti osnovne, a gdje izvedene boje?</i></p> <p><i>Kako dobivamo ton boje? Dodavanjem crne ili bijele. Učiteljica na PPT prezentaciji prikazuje tonove boje te proziva učenike da najprije pokažu čistu boju, a zatim svjetlije i tamnije boje.</i></p>	<p>Učenici sudjeluju u razgovoru s učiteljicom te odgovaraju na postavljena pitanja.</p> <p>Učenici dolaze pred platno te pokazuju i nabrajaju boje.</p> <p>Učenici sami iz okruženja opisuju i imenuju pojave gdje mogu uočiti osnovne i izvedene boje.</p> <p>Učenik na prezentaciji pokazuje čistu boju, a zatim svjetliju i tamniju</p>	<p>Praćenje:</p> <p>Za vrijeme rada, učenici povremeno odgovaraju na pitanja učitelja kojima ih potiče na refleksije tijekom istraživačkog i stvaralačkog procesa te na raspravu o rezultatu rada.</p> <p>Učitelj prati aktivno sudjelovanje, samostalnost, komunikaciju i suradnju, toleranciju i doprinos tijekom rada.</p>

<p>Učenci promatraju i analiziraju reprodukciju Vasilija Kandinskog: <i>Improvizacija</i>, 1914. Što vidimo na slici? Možemo li nešto prepoznati? Je li ona figurativna (gdje možemo prepoznati motiv) ili je apstraktna (ne možemo prepoznati motiv (lik)? Slika je apstraktna. Gdje vidimo mrlje, a gdje poteze? Učiteljica proziva učenika da na reprodukciji pokaže nekoliko primjera mrlja i poteza koje uočava. Zatim slijede reprodukcije: Vasilij Kandinski: <i>S crnim lukom</i>, 1912. Vasilij Kandinski: <i>Kompozicija IV</i>, 1911. Vincent van Gogh: <i>Autoportret</i>, 1887.</p> <p>Učiteljica se zaustavlja na posljednjoj reprodukciji koja prikazuje motiv i postavlja pitanje: Što prikazuje ova slika? Što je portret? Portret je prikaz osobe. Što bi tada bio autoportret? Autoportret je umjetnikov prikaz samoga sebe. Autoportret je pogled na sebe, a portret pogled na drugoga.</p> <p>Učenci promatraju reprodukcije: Vincent van Gogh: <i>Autoportret</i>, 1889. Frida Kahlo: <i>Autoportret s ogrlicom od trnja i kolibrićem</i>, 1940. Vincent van Gogh: <i>Autoportret</i>, 1889.</p> <p>Učenci odgovaraju na pitanja: Kakve boje prevladavaju na slikama? Jesu li one svijetle ili tamne? Koje osnovne, a koje izvedene boje uočavate? Kakav je izraz lica? Promatrajući reprodukcije i odraz svog lica u zrcalu, učiteljica naglašava učenicima kako je lice gotovo simetrično te da se oči čovjeka nalaze na polovici lica, a ne na vrhu glave. Visina uha odgovara visini obrva, a dno uha odgovara dnu nosa. Učenci promatraju širinu vrata, gornjeg dijela ramena i prsa. Papir će biti postavljen okomito, a vrh glave samo nekoliko prstiju od vrha papira (glava treba biti prikazana velika).</p> <p>Učiteljica zadaje zadatak: „Današnji zadatak je pastelom naslikati autoportret koristeći mrlje, poteze i boje. Tko će ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenci komentiraju umjetničke reprodukcije te uočavaju i nabrajaju što sve na reprodukciji prepoznaju, a što je vezano uz spomenut sadržaj.</p> <p>Učenik pokazuje par primjera mrlja i par primjera poteza.</p> <p>Učenci usvajaju pojam autoportreta.</p> <p>Učenci analiziraju umjetnička djela, odnosno motiv autoportret. Učenci uočavaju osnovne i izvedene boje.</p> <p>Učenci slušaju učiteljicu dok najavljuje zadatak te ga ponavljaju. Učenci kreću s radom.</p>	
<p>3. Završni dio:</p> <p><i>Analiza i vrednovanje</i></p> <p>Učiteljica izlaže radove na ploču.</p> <p>Učiteljica vodi raspravu pitanjima na koja odgovaraju učenici. Što je bio</p>	<p>Učenci ponavljaju što je bio današnji zadatak, a zatim analiziraju radove.</p>	<p><i>Samovrednovanje</i></p> <p>Učenik opisuje likovni rad kao cjelinu (odnos ideje, tematskoga i likovnoga /vizualnoga sadržaja te izvedbe u materijalima).</p>

<p>današnji zadatak? Jesu li ga svi ispunili? Po čemu su radovi jednaki, a po čemu se razlikuju? Koje boje su korištene? Tko je drugačije upotrijebio pastele? Gdje vidimo mrlje i poteze? Učenici uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. Što je slično, a što različito?</p>	<p>Uočavaju mrlje, poteze i boje na radovima. Učenici komentiraju ispunjenost zadatka te daju argumente. Učenici uspoređuju reprodukciju sa svojim radovima.</p>	<p><i>Vršnjačko vrednovanje</i> Učenik uspoređuje likovne /vizualne radove prema kriterijima: likovni pojmovi, likovni materijali, tehnike i/ili vizualni mediji, prikaz motiva i originalnost, uloženi trud i izražene ideje.</p> <p><i>Refleksija</i> Procjenjuje se stupanj zadovoljstva u provedenim aktivnostima, potiče se i samokritičnost u svrhu procjene što se moglo bolje načiniti.</p> <p><i>Prezentacija</i> Učenički uradci se mogu izložiti u učionici i u zajedničkim prostorima škole (hodnici, predvorje, itd).</p>
--	--	--

Plan ploče

Reprodukcija

Učenički radovi

	1	2	3	4
A				
B				
C				

Priprava 2:

UČITELJ: Debora Pohajda	Razred	Datum																				
PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE	4.	8.6.2021.																				
OBRAZOVNI ZADACI: a) Stjecanje znanja: vizualno razlikovati, imenovati i izražavati se različitim bojama, utvrditi i razumjeti pojmove boja, potez i mrlja, usvojiti rad pastelom b) Stjecanje sposobnosti: razvijati sposobnost divergentnog mišljenja, vježbanje sposobnosti izražavanja pastelom, razvijanje mašte i kreativnosti ODGOJNI ZADACI: razvijanje estetičkih i radnih navika, formiranje stavova, razvoj samostalnosti u radu, razvijanje samokritičnosti	NAČINI RADA: 1. <u>prema promatranju</u> 2. nakon promatranja 3. prema sjećanju 4. prema zamišljanju 5. prema izmišljanju																					
<p style="text-align: center;">NASTAVNA JEDINICA</p> 1. Cjelina: Ploha 2. Tema: Jedinstvo boja, ploha, veličina 3. Likovno područje: Slikanje 4. Likovni problemi (<i>ključni pojmovi</i>): mrlja, potez, boja 5. Motiv: a) vizualni: autoportret b) nevizualni: c) likovni i kompozicijski elementi kao motiv i poticaj: 6. Likovno tehnička sredstva i likovne tehnike: pastel	OBLICI RADA: 1. Frontalni 2. Individualni 3. Rad u parovima 4. Grupni																					
	NASTAVNE METODE: 1. <u>Analiitičko promatranje</u> 2. <u>Demonstracija</u> 3. <u>Razgovor</u> 4. <u>Usmeno izlaganje</u> 5. Metoda scenarija 6. Rad s tekstom 7. Kombiniranje 8. <u>Variranje</u> 9. Građenje 10. Razlaganje																					
Nastavno sredstvo – reprodukcija: Vasilij Kandinski: <i>Improvizacija</i> , 1914.																						
PLAN PLOČE: <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>Reprodukcija</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>Učenički radovi</p> <table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <thead> <tr> <th></th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>A</th> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> </tr> <tr> <th>B</th> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> </tr> <tr> <th>C</th> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> <td style="background-color: #cccccc;"></td> </tr> </tbody> </table> </div> </div>		1	2	3	4	A					B					C					NASTAVNA SREDSTVA I POMAGALA: 1. <u>Reprodukcija</u> 2. Izravno umjetničko djelo 3. Prirodni oblici 4. Načinjeni oblici 5. Dijapozitivi 6. <u>Fotografije</u> 7. Grafoskop 8. Televizor 9. Video 10. <u>Ploča, kreda</u> 11. <u>Ostalo: PowerPoint, PC, zrcala</u>	
	1	2	3	4																		
A																						
B																						
C																						
	KORELACIJA:																					

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA

1. PRIPREMA

Učiteljica najavljuje likovnu tehniku kojom će učenici slikati na satu – pastel.

Učiteljica naglašava da je pastele potrebno jače pritisnuti o podlogu kako boje ne bi bile blijede. Pastele se miješaju nanošenjem jednoga sloja na drugi, a slojevi se mogu grepsti. Učenici će pastelom slikati na pak-papiru, toniranom smeđem papiru, a po završetku radove je potrebno fiksirati kako se obojani prah pastela ne bi odvojio od podloge. Učenici pripremaju vlastite fotografije prema kojima će slikati autoportret.

2. MOTIVACIJA

Razgovor o bojama. *Kakve sve boje postoje? Koje su to osnovne ili primarne boje?* Žuta, plava i crvena. *Zašto se nazivaju osnovne boje?* Pomoću njih se mogu dobiti sve ostale boje. *Koje su to izvedene ili sekundarne boje?* Zelena, ljubičasta i narančasta. *Koje su to tercijarne boje?* Žutonarančasta, narančastocrvena, itd. Učiteljica prikazuje Ostwaldov krug boja. Učenici nabrajaju boje te na PPT prezentaciji pokazuju primarne, sekundarne i tercijarne boje koje vide. *Gdje u prirodi možemo uočiti osnovne, a gdje izvedene boje? Kako dobivamo ton boje?* Dodavanjem crne ili bijele. Učiteljica na PPT prezentaciji prikazuje tonove boje te proziva učenike da najprije pokažu čistu boju, a zatim svjetlije i tamnije boje.

Učenici promatraju i analiziraju reprodukciju Vasilija Kandinskog: *Improvizacija, 1914. Što vidimo na slici? Možemo li nešto prepoznati? Je li ona figurativna (gdje možemo prepoznati motiv) ili je apstraktna (ne možemo prepoznati motiv (lik))?* Slika je apstraktna. *Gdje vidimo mrlje, a gdje poteze?* Učiteljica proziva učenika da na reprodukciji pokaže nekoliko primjera mrlja i poteza koje uočava.

Zatim slijede reprodukcije:

Vasilij Kandinski: *S crnim lukom, 1912.*

Vasillij Kandinski: *Kompozicija IV, 1911.*

Vincent van Gogh: *Autoportret, 1887.*

Učenici komentiraju umjetničke reprodukcije te uočavaju i nabrajaju što sve na reprodukciji prepoznaju, a što je vezano uz spomenut sadržaj.

Učiteljica se zaustavlja na posljednjoj reprodukciji koja prikazuje motiv i postavlja pitanje: *Što prikazuje ova slika? Što je portret?* Portret je prikaz osobe. *Što bi tada bio autoportret?* Autoportret je umjetnikov prikaz samoga sebe. Autoportret je pogled na sebe, a portret pogled na drugoga.

Učenici promatraju reprodukcije:

Vincent van Gogh: *Autoportret, 1889.*

Frida Kahlo: *Autoportret s ogrlicom od trnja i kolibrićem, 1940.*

Vincent van Gogh: *Autoportret, 1889.*

Učenici odgovaraju na pitanja: *Kakve boje prevladavaju na slikama? Jesu li one svijetle ili tamne? Koje osnovne, a koje izvedene boje uočavate? Kakav je izraz lica?* Promatrajući reprodukcije i svoj odraz u zrcalu, učiteljica naglašava učenicima kako je lice gotovo simetrično te da se oči čovjeka nalaze na polovici lica, a ne na vrhu glave. Visina uha odgovara visini obrva, a dno uha odgovara dnu nosa. Učenici promatraju širinu vrata, gornjeg dijela ramena i prsa. Papir će biti postavljen okomito, a vrh glave samo nekoliko prstiju od vrha papira (glava treba biti prikazana velika).

3. NAJAVA ZADATAKA

„Danas ćemo pastelom naslikati autoportret koristeći mrlje, poteze i boje. Tko će ponoviti zadatak?“

4. REALIZACIJA (RAD)

Učenici rade svoj zadatak. Učiteljica obilazi učenike, savjetuje ih ako im treba pomoć te razgovara s učenicima o oblicima glave i proporcijama lica. Pastele treba pritisnuti jače na papir kako bi ostao jači trag boje.

5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA

Učiteljica izlaže radove na ploču.

Učiteljica vodi raspravu pitanjima na koja odgovaraju učenici. *Što je bio današnji zadatak? Jesu li ga svi ispunili? Po čemu su radovi jednaki, a po čemu se razlikuju? Koje boje su korištene? Tko je drugačije upotrijebio pastele? Gdje vidimo mrlje i poteze? Pokaži. Učenici uspoređuju reprodukciju umjetničkog djela s radovima. Što je slično, a što različito?*